OSMANLI ŞÂİRLERİNİN ÇAĞATAYCA ŞİİRLERİ
III
UYGUR HARFLERİ İLE YAZILMIŞ BAZI MANZUM PARÇALAR
I

OSMAN F. SERTKAYA

Osmanlı şâirlerinin, Nevâyî'ye nazîre olarak, Çağatay şivesi ile yazdıkları gazellerden Nedîm ve Şeyh Gâlib'e ait olanlarını, «*Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri*» adlı makalemizde[1], yine Ahmed-i Dâ'î, Karamanlı Nizâmî, Refi'-i Amîdî, Fasîh Ahmed Dede ve Benli-zâde İzzet Mehmed Efendi'nin Çağatay şivesi ile yazılmış gazellerini, Vak'a-nuvîs Mehmed Pertev (Muvakkıt-zâde) tarafından Benli-zâde İzzet Mehmed Efendi'nin gazeline Çağatay şivesi ile yazılmış tahmisini ve Za'fî'nin Osmanlı Türkçesi, Arapça, Çağatay Türkçesi ve Farsça beyitlerle yazdığı mülemma'sını «*Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri II*» adlı makalemizde yayınlamıştık[2].

Bu makalemizde ise, ilk bölümde, Bahtî mahlaslı bir şâirin Nevâyî'nin bir gazeline Çağatay şivesi ile yaptığı iki nazîrenin transkripsiyonlu metnini, ikinci bölümde, yazarı bilinmeyen 17. beyitlik bir kaside ile Lutfî'nin bir gazeli'nin ve Lutfî ile Sekkâkî'nin bazı gazellerinin transkripsiyonlu metnini, son bölümde ise transkripsiyonu verilen metinlerin tıpkıbasımını yayınlamaktayız.

İkinci bölümdeki üç vesika da Doğu Türkçesi (Çağatayca) hususiyetleri taşımakta olup, üstte Uygur ve Altta da Arap harfleri olmak üzere, iki alfabe ile yazılmıştır.

Çift alfabe ile yazılan metinleri transkripsiyonlarken;

a) Uygur harflerinin İslâmî devredeki değerlerini tespit etmek,
b) Uygur harfli metinlerde *e*, Arap harfli metinlerde ise *i* olarak geçen sesin karşılaştırılmasını sağlamak ve böylece *e*∼*i* değişmesi gibi.
c) t∼d değişmesi gibi,
d) s∼z değişmesi gibi,

1 TDED, XVIII, s. 133-138.
2 TDED, XIX, s. 171-184.

Türk dilinin önde gelen meselelerine ışık tutmak gâyesi ile , Uygur harfli metin üst satırda düz harflerle, Arap harfli metin ise alt satırda *italik* harflerle verilmiştir.

Uygur harflerinde ünlülerin tamamı yazıldığı ve uzun-kısa ünlü farkı tesbit edilemediği için Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlüler yalnız Arap harfli metnin transkripsiyonunda gösterilmiştir.

Yine Uygur harfleri yazıldığı değerde transkripsiyonlanmış, yukarıda izah ettiğimiz sebeplerden dolayı, Arap harflerindeki karşılıklariyle transkripsiyonlanmamıştır.

Teknik imkânsızlık dolayısiyle Uygur harfli metinde (y) sesi yazılmadan ifâde edilen ö (Türk İlmî Transkripsiyon Alfabesi'ndeki altı iki noktalı o) sesi yerine *o,* (y) sesi yazılmadan ifâde edilen ü (Türk İlmî Transkripsiyon Alfabesi'ndeki altı iki noktalı u) sesi yerine *u* kullanılmıştır.

e kelime başında çift diş (yani a) ile ifâde edilen sestir.

BAHTÎ'NİN GAZELİ

İstanbul, Topkapı Sarayı Arşivi, no. 11980-D'de II. Bayezid'e ait evrak arasında kayıtlı olan bu metin, üç gazel ve 6 satırlık Farsça bir dilekçeyi ihtiva etmektedir. Gazellerin yazılı bulunduğu kâğıdın eni 7,7 cm, uzunluğu da 91,8 cm olup, bu kâğıt, ilk parçası 46,6 cm, ikinci parçası ise 45,2 cm boyunda olan iki kâğıdın birbirine yapıştırılması ile meydana getirilmiştir.

Baştan 19,6 cm başlık olarak ayrılmıştır. Burada, yukarı kısımda kalın uçlu bir kalemle ve Uygur harfleri ile «huu» altına Arap harfleri ile «hū», ortaya doğru olan kısıma yine kalın uçlu bir kalemle ve Uygur harfleriyle «emlaḫuṣṣuar-a mevlan-a Nevayi aytur» altına Arap harfleri ile «*emlaḫü'ṣ-ṣuārā mevlānā Nevāyī aytur*» yazılmıştır.

Metnin sağında ve solunda 0,8 ile 0,4 cm arasında değişen bir boşluk bırakılmış ve metnin yazılacağı yer kırmızı mürekkeple sınırlandırılmıştır. Metin siyah mürekkeple yazılmış olup, Uygur harflerinin altındaki yazılar, sondaki *devlet müstedām bād biḥaḳḳı'n-nebiyyi bi'l-'ibād* cümlesi ve birinci ve ikinci nazîrenin Uygur harfli başlıklarının altında, sol kenarda yazılmış olan *Bahtî-i Muhlis* ibâresi kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Metinde Uygur harflerinin daima kalın uçlu bir kalemle ve diğer yazılara nazaran daha iri ve kalın bir tarzda yazıldığı görülmektedir.

Nazîrelerin yazarı Bahtî'nin kim olduğu hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Yalnız ikinci nazîrenin sonundaki «*devlet müstedām bād biḥaḳḳı'n-nebiyyi bi'l-'ibād*» cümlesinden sonra şu Farsça satırların geldiği görülmektedir. «*Manṣıb-ı sag̱ ḳol-ı g̱urebā der īn maḥall memlū est. Bisyār kes müşterī peydā şude est. Ammā g̱urebā īn ża'īf-rā mīṭalebend. Eger 'ināyet-i ẓıllu ilāhī bāşed īn manṣıb be-Baḫtī-i muḫliṣ himmet kunend devlet-i dü cihānī müstedām bād (Bu mahalde sağ kol gariplerinin mansıbı doludur. Çok kimse buraya talip olmuştur. Fakat garipler bu zaîf kulu istiyorlar. Eğer padişahın inâyeti nasip olup, bu mansıb himmet edilip de duacınız Bahtî'ye lutf edilirse, iki dünyânın devleti ebedî olsun)*».

Bu Farsça satırlara ve ilk nazîrenin 3. beyiti ile ikinci nazîrenin 4. beytine dayanarak, Bahtî'nin sultan II. Bâyezîd'den bir mansıb dileyip, sağ kol garipleri (g̱urebā-yı yemīn)'nden olmak istediğini, yine ikinci nazîrenin 5. beyitine de dayanarak bir Osmanlı şâiri olduğunu söyleyebiliriz[3].

I. *e*mlaḥuṣṣuar-a mevlan-a Nevayi aytur[4]
emlaḥü'ṣ-ṣuārā mevlānā Nevāyī aytur

Remel - + - - / - - + - - / - - + - - / - - + -

1 *Sini körgeç dir idim bir mihrübānım bar imiş*
Allāh Allāh ni belā bāṭıl gümānım bar imiş

2 *'Ārıżıñg māhiyyeti ag̱zıñg sözin şerḥ eylesem*
Veh ne tab'-ı pāk ü zihn-i ḫurde-dānım bar imiş

3 İsmail Hikmet Ertaylan, Bahtî'nin II. Bayezid devrinin Nevâyî'si olduğunu ve Bahtî'nin II. Bayezid'den câize olarak bir ev istediğini zikreder. Bk. Lûtfi Divanı, İstanbul, 1960, s. 28.

4 Metnimizde 5 beyti geçen Nevâyî'nin bu gazeli, şairin Ġarāyibü'ṣ-ṣıġar adlı dîvânından alınmıştır. Bu gazel Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan bölümü no 808'de kayıtlı Nevâyî külliyatında 443b - 444a da ve Süleymaniye Küt., Fatih, no 4056'da kayıtlı Nevâyî külliyatında 432b'de, metnimizdeki 4. beyitten sonra gelmek üzere,

Cevher-i 'ışḳın alurġa ḫalḳ maḫfī naḳdi dik
Cān içinde bir niçe dāġ-ı nihānım bar imiş

Yüz ġamım bar irdi muġ kūyige kirgeç boldı reſ'
Veh ki min ġāfil 'aceb dārü'l-emānım bar imiş

beyitleriyle, 7 beyit olarak geçmektedir. Bk. Agah Sırrı Levent, *Ali Şir Nevâî*, II, s. 35.

3 *Çāk ḳıl köksümni ey bed-mihr tā ki bilge sen*
Tīġ-ı hecriñg-din ni nev' āzürde-cānım bar imiş

4 *Ne ḥayāt erdi öler ḥālet-te kim körgeç anı*
Nāz ile didi henüz ol nātüvānım bar imiş

5 *Dir ki yalḳıp-tur Nevāyī ünidin veh yaḫşı-dur*
Kim tiriglik-tin nişān tek bir figānım bar imiş

Nüshalar :

A. İstanbul, Topkapı Sarayı Küt., Revan, No. 808 (443^{b}-444^{a})
B. İstanbul, Süleymaniye Küt., Fatih, No. 4056 (432^{b})

1^{a} *mihrübānım*] *A,B, mihrbānım* |
2^{a} *māhiyyeti*] *A,B, māhiyyet ü* | *eylesem*] *A eylerem; B, eyledim* |
2^{b} *ne*] *A,B, ni* ||
3^{a} *tā ki bilge sen*] *A,B, tā kim bilge sin* |
4^{a} *ne ... erdi ... ḥālet-te ... anı*] *A, ni ... erdi ... ḥālim-de ... mini; B, ni ... irdi ... ḥālet-de ... mini* |
4^{b} *didi*] *B, didim* ||
5^{a} *yalḳıp tur*] *A,B, yalḳıp min* |
5^{b} *tiriglik-tin nişān tek*] *A, tiriglik-din nişān tik; B, tiriglik-din nişān dik* ||

II. cevab aytur
cevāb aytur

1 *Pādşāhım devri-de bir ḫoş zamānım bar imiş*
Barça ḫavf u hem ḫaṭar-dın köp āmānım bar imiş

2 *'Adl ü inṣāfıñg-ça rey berdi Ḫıtā vü tā Ḫoten*
Ḥamdülī'llāh kim şehim dik mihrübānım bar imiş

3 *Çünki sulṭān Bāyezīd Ḫān aldı rūmuñg taḫtını*
Uşbu devlet çün ezelden kendüsi-ge yār imiş

4 *Her 'adū kim münkir olsa sulṭānım devleti-ġa*
Bu mu'ayyen kim 'adūnıñ boynı yip ü dār imiş

5 *İ'tiḳādlıḳ ḳulları-nıñ yüzi Baḫtī dik küler*
İ'tiḳādsız yörügen ornı cehennem nār imiş

III. taḳ-ı bir cevab aytur
daḫı bir cevāb aytur

1 *Ol perī-ruḫ kim anıñg aġzı 'acāyib tār imiş*
Körse miñg zāhid köyüp la'l-i lebi-ġa zār imiş

2 *Zülfiniñ ki pīçini ḳılsam anıñg şerḥin 'ıyān*
Güyiyā bir nuḳre-i pāk üzre yatḳan mār imiş

3 *Kökrekim-ni yarġıl u körgil ne ot-lar yana dur*
Ger inan-maz sın āhım-nıñ şu'lesi çün nār imiş

4 *Manşıbım-nı isteyür arabaçı vü barsçı-lar*
Her kişi kim kendüyi bilmese bes kim 'ār imiş

5 *Baḫtī güstāḫ-lıḳ ḳılıp aydı Nevāyī-ġa cevāb*
Ol ġazel-ġa bir cevāb ayġu bu Rūm-da bar imiş

devlet müstedām bād biḥaḳḳı'n-nebiyyi bi'l-'ibād

1 *Manşıb-ı saġ ḳol-ı ġurebā der īn maḥall*
2 *memlū est. Bisyār kes müşterī peydā*
3 *şude est. Ammā ġurebā īn za'īf-rā*
4 *mīṭalebend. Eger 'ināyet-i ẓıllu ilāhī bāşed*
5 *īn manşıb be Baḫtī-i muḫliş himmet kunend*
6 *devlet-i dü cihānī müstedām bād*

KASÎDE

İstanbul, Topkapı Sarayı Arşivi, no. 11980-B'de II. Bayezid'e ait evrak arasında kayıtlı olan bu metin, yazılış ve istinsah ediliş tarihi ile, müellifi ve müstensihi bilinmeyen, çift alfabe ile yazılmış 17 beyitlik bir kasîdeyi ihtiva eder.

Metnin yazılı bulunduğu tomarın uzunluğu 174,7 cm olup, bu tomar, 21 cm ile 52,5 cm arasında değişen ve eni 17,4 cm olan beş ayrı kâğıt parçasının birbirine yapıştırılması ile meydana getirilmiştir.

1- 4 beyitleri ihtiva eden 1. parça 52,5 cm
5- 8[a] » » » 2. » 30,3 »
8[b]-10 » » » 3. » 21 »
11-14 » » » 4. » 34,4 »
15-17 » » » 5. » 36,5 » uzunluğundadır. Kâğıt beyaz, oldukça kalın ve sağlam olup, yazı için kullanılan üst tarafı saykallıdır.

Tomarın baş tarafına 6. parça olarak koyu kırmızı renkte bir sahtiyan yapıştırılmıştır. Bu sahtiyan, tomar halinde olan metne bir nev'i kapak gibi, onu muhafaza etmek için eklenmiştir. Bu kapak dört köşelidir. Boyu 13,7 cm olup, üstte ortaya doğru hafifçe sivrilerek 14,2 cm'yi bulmaktadır.

Tomarın baş tarafında 13 cm'lik bir kısım boş bırakılmıştır. Burada altın yaldız ile هوالفتح ibâresi vardır.

Metin, sağdan 1,5 cm soldan 1,3 cm boş bırakılarak, iki ince çizgi ile çerçevelendirilmiş, daha sonra bu iki ince çizginin arası altın yaldız ile doldurulmuştur. Böylece 17,4 cm eninde olan kâğıdın 14,3 cm'si yazıya ayrılmış olmaktadır.

Uygurca satır araları 4 ile 5 cm arasında değişmektedir. Yazı Fatih Sultan Mehmed Yarlığı'nda olduğu gibi hafifçe sola yükselmeyip, satırı düz olarak takip etmektedir.

Metinde bir yerde boşluk bırakılmış (bk. beyt 7[a]) burada olması gereken *teñri* sözü ise satırın sağındaki boşluğa yazılmıştır.

Aşağıda metnini verdiğimiz, çift alfabe ile yazılan, müellifi, müstensihi ve istinsah tarihi bilinmeyen 17 beyitlik kasîde, kanaatimize göre büyük bir ihtimalle, İstanbul'da yazılmıştır ve müstensihi de Fatih Sultan Mehmed Yarlığı (FSMY)nı istinsah eden kişi olsa gerekir. Bu kaside ile FSMY, kâğıt cinsi, yazı tipi ve imlâ husûsiyetleri ile birbirine çok benzemektedir ve her iki vesika da ayni numarada (FSMY 11980-A, Kasîde 11980-B'de) kayıtlıdır.

Huve'l-fettāḥ

Hezec + - - - / + - - - / + - -

1 Ey-a al-i nasab ḫan-nıñg uruġ-ı
Eyā 'alī-naṣb ḫān-nıñg uruġı
Acun patṣa-ları-nıñg kı uluġ-ı
Acun pādṣeh-leri-niñg ki uluġı

2 Tirilmek-ni sisiñg birl-e tiler men
tirilmek-ni siziñg birle tiler mẹn
Siz-i tilemegen til-ni tiler men
Sizi tilemegen til-ni tiler mẹn

3 Ġarib-ler ḳıbl-e-gah-ı ḫaki payıñg
Ġarīb-ler ḳıblegāhı ḫāk-i pāyıñg
Uluz sultan-lar-ı kemter gedayıñg
Ulus sulṭān-ları kemter gedāyıñg

4 Bu ne luṭfu bu ne ḥatsiz kerem tür
Bu ne luṭf u bu ne ḥadsiz kerem dür
Çuu siz ġam-ḫor-sız osge ne ġam tur
Çü siz ġam-ḫ^{v}ārsız özge ne ġam dur

5 İrür e-y patṣ-a erdeki 'adet
İrür ey padṣeh erteki 'ādet
Sa'adet ehl-i-tiṇ yuḳmaḳ sa'adet
Sa'ādet ehl-[i]-din yuḳmaḳ sa'ādet

6 Sa'adet çun esel-te bar imiṣ-tük
Sa'ādet çün ezel-de bar imiṣ-dük
Taḳ-ı bu baḫṣ-ı ḳul-ġa yar imiṣ-tük
Daḫı bu baḫṣı ḳul-ġa yār imiṣ-tük

7 Sebeb birl-e min-i [teñgr-i] kidürt-i
Sebeb birle mini [tiñgri] kitürdi

Şeh-i ġaz-i cenabı-ġa yidürt-i
Şehī ġāzī cenābı-ġa yitürdi

8 Otaġım yoḳ turur oldurmaḳ-a hiç
Otaġım yoḳ turur olturmaġa hīç

Otaġ sosin-i aymaz-lar [ḳ]alur kiç
Otaġ sözini aymas-lar ḳalur kiç

9 Otaġ bolz-a yan-ı-ta aḫde-ḫan-e
Otaġ bolsa yanı-da aḫte-ḫāne

Taḳ-ı yoḳ[ḳ]ar-ı ayvan sir-ḫan-e
Daḫı yoḳḳarı ayvān zīr-ḫāne

10 Munuñg tek iv el-e kirz-e şeher-te
Munuñg tik iv il-e kirse şehērde

Turupan şukr idey erde seḫer-te
Turupan şükr itey irte seḫerde

11 Şeh-a men bir tu'a-[çı] men kemine
Şehā mẹn bir du'āçı mẹn kemīne

Keçe-ler surderim yusüm semin-e
Kiçeler sürterim yüzüm zemīne

12 Ayur men ta felek bunyatı bolġay
Ayur mẹn tā felek bünyād[ı] bolġay

Cihan içr[e] bilig-niñg yat-ı bolġay
Cihān içre bilig-niñg yād[ı] bolġay

13 Kop yıl-lar saltanat taḫt-ı-ta turġıl
Köp yıl-lar salṭanat taḫt-ı[ı]-da turġıl

Bar-ı tuşmen-leriñg-niñg boynın urġıl
Barı düşmen-leriñg-niñg boynın urġıl

14 Neçük men ḳılmayın imti tu'a 'arż
Niçük men ḳılmayın imdi du'ā 'arż
Kim osge ilge vacib-tür meñgge farż
Kim özge ilge vācib-tür mañga farż

15 Ḳamuu tuşmen-leriñg kelz-un ḳadem-ġa
Ḳamu düşmen-leriñg kelsün ḳadem-ġa
Vey-a bir yol-ı barz-un-lar 'adem-ġa
Veyā bir yolı barsun-lar 'adem-ġa

16 Ḳapuñg-nıñg toprak̲-ı koz tudiyaz-ı
Ḳapuñg-nıñg toprağı köz tūtiyāsı
Ne toprak̲ kim sa'atet kimyaz-ı
Ne toprak̲ kim sa'ādet kīmiyāsı

17 Cihan barınça canıñg bar bolz-un
Cihān barınça cānıñg bar bolsun
Hemiş-e baḫdu tevlet yar bolz-un
Hemīşe baḫt u devlet yār bolsun

Amīn rabbü'l- 'ālemīn

LUTFÎ'NİN GAZELİ

İstanbul, Topkapı Sarayı Arşivi, no. 11980-C'de II. Bayezid'e ait evrak arasında kayıtlı bulunan 5 beyitlik metin, Lutfî'nin gazeli olup, istinsah tarihi ve müstensihi bilinmemektedir.

Metin, boyu 42,5 cm, eni (en geniş yerde) 14,9 cm olan kalın, sert, filigranlı ve saykallı sarı renkli yekpare bir kâğıda yazılmıştır. Uygur harfleri siyah, Arap harfleri kırmızı mürekkeple yazılıdır. Son beyitin Uygur harfleri ile yazılan ilk mısraındaki «bili-de» ibâresi siyah mürekkeple ve Arap harfleri ile yazılmıştır.

Tıpkıbasımı ilk olarak Ertaylan tarafından Lûtfi Divanı, s. 32-33'de yayınlanan bu gazel, Ertaylan'a göre «Şuara teskerelerinin Anadolu'ya Horasan'dan ve Herat'tan, Bursalı Ahmet Paşa devrinde gönderildiğini belirttikleri 33 Nevâyî gazelinin aslı olduğu kanaatindedir. Ertaylan, Nevâyî'nin 33 gazelinin Fatih devrinde gönderilmediğini, burada transkripsiyonlu metnini verdiğimiz Nevâyî'nin gazeli ve Bahtî'nin iki nazîresinin, 17 beyitlik müellifi meçhul kasidenin ve Lutfî'nin bu gazelinin II. Bayezid devrinde Horasan'dan ve Herat'tan gönderilmiş olduğunu söylemektedir[5].

Bize göre; Bahtî'nin Çağatayca nazîreleri, II. Bayezid'den mansıb isteyen Farsça dilekçenin sahibinin edebiyattan anladığını belirtmek için dilekçenin üstüne ilâve edilmiş bir metin olup, Osmanlı sarayında yazılmıştır. Çünki :

11980-C'de kayıtlı olan Lutfî'nin gazelinin yazılı olduğu kâğıdın son beyitinin 1. ve 2. mısralarına tekabül eden yerde bir makas filigranın ağzı görünmektedir. Doğu'da imal edilen kâğıtlarda filigran olmadığına göre, bu metnin Herat ve Semerkand'dan gelmediği, Osmanlı sarayında ve Avrupadan gelen bir kâğıda yazılmış olduğu kendiliğinden meydana çıkar.

Ayrıca yazının da Abdurrezzak Bahşı'nın İstanbul'da istinsah ettiği, içinde Atebetü'l-hakâyık, Mahzenü'l-esrar ve Lutfî ile Sekkâkî'nin aşağıda transkripsiyonlu metnini verdiğimiz şiirlerini ihtiva eden yazmanın yazısına ve imlâsına fevkalâde benzediğini burada belirtmek gerekmektedir.

Hâlen, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, No. 4757'de kayıtlı olan Abdurrezzak Bahşı'nın tertiplediği bu mecmuanın 30 Ocak 1480'de tamamlandığını bildiğimize göre, Lutfî'nin gazelinin de, mecmuanın yazılışından daha sonraki bir zamanda Abdurrezzak Bahşı tarafından yazılmış olabileceği ihtimali ihtiyatla ileri sürülebilir.

Müctes + - + - / + + - - / + - + - / + + -

1 Kosüñg ki lal-e vu nesrin oz-e meger[6] usal-a yadur*
Közüñg ki lāle vü nesrīn öze uzala yatur

Ḫoten çeçek-ler-i-tür ki meger ġasal-e yadur
Ḫoten çeçek-leri-dür ki meger ġazāle yatur

* Bu gazel Lûtfi Divanı, tıpkıbasım s. 38-39'da nüsha farkları ile geçmektedir.

5 Lûtfi Divanı, s. 28-29.

6 Bu mısrada «meger» kelimesi fazla olarak yazılmıştır. Bu kelime çıkarıldığı vakit vezin düzelmektedir.

2 Ne uyḳuz-ı aġır ermiş meniñg bu baḫdım-nıñg
Ne uyḳusı aġır irmiş meniñg bu baḫtım-nuñ

Ki munça kim ḳıl-a-tur koñglüm ahu nal-e yadur
Ki munça kim ḳıladur köñglüm āh u nāle yatur

3 Koñgül-ni nar yañgaḳ-ı orter osge al-ı bil-e
Köñgül-ni nār yañgaġı örter özge alı bil-e

Yoḳ erz-e yaz-ı-ta çentin hesar lal-e yadur
Yoḳ erse yazı-da çendîn hezār lāle yatur

4 Firaḳ şerhin-i irsal ḳılġal-ı heyhat
Firāḳ şerḥini irsāl ḳılġalı heyhāt

Resul tapman u cibim-te yuz risal-e yadur
Resūl tapman u cibîm-de yüz risāle yatur

5 Geh inçke aġrıġ ider ḳast Ludfi geh sevda
Geh inçke aġrıḳ iter ḳaṣd Luṭfî geh sevdā

Ḳaçan ki bili-de ol 'amberin kulal-e yadur
Ḳaçan ki bili-de ol 'anberîn ḳülāle yatur

tevlet mustam bad biḥaḳ[ḳ]-ı nebiy[y]i 'alayiselam
devlet müstedām bād biḥaḳḳı'n-nebiyyi 'aleyhi's-selām

LUTFÎ ve SEKKÂKÎ'NİN GAZELLERİ

İstanbul, Süleymaniye Kütüphânesi, Ayasofya bölümü no. 4757'de kayıtlı, Şeyhzâde Abdurrezzak Bahşı tarafından H. 17 Zilkade 884/M. 30 Ocak 1480 tarihinde, İstanbul'da, üst satırda Uygur harfleri ile alt satırda ise Arap harfleri ile olmak üzere, çift alfabe ile tertip edilmiş olan yazma[7], sırası ile Edîb Ahmed'in

7 Yazmanın tavsifi için bk. Reşid Rahmeti Arat, *Atebetü 'l-hakayık*, İstanbul 1951, s. 27-30.

Atebetü 'l-hakâyık'ını[8], Haydar'ın Mahzenü 'l-esrâr'ını[9] ve Lutfî ile Sekkâkî'nin gazellerini ihtivâ eder.

Lutfî ve Sekkâkî Çağatay edebiyatının Ali Şir Nevâyî'den önce gelmiş iki büyük şâiridir. Nevâyî, Muhâkemetü'l-lügateyn'de kendisinden önceki şâirleri sayarken Sekkâkî ile Lutfî'yi de zikreder[10].

Transkripsiyonlu metnini verdiğimiz gazellerden dokuzu Lutfî'nin üçü Sekkâkî'nindir.

Sekkâkî'ye ait olduğu belirtilen bu üç gazel, Lutfî'nin mürettep divanlarında çok küçük değişikliklerle Lutfî'ye ait olarak geçmektedir.

Lutfî divanındaki bu üç gazelin transkripsiyonu, aşağıda metni verilen Sekkâkî'nin gazelleriyle bir karşılaştırma yapılması maksadı ile, dip notunda verilmiştir.

Bu gazellerin aslen Sekkâkî'ye mi yoksa Lutfî'ye mi ait olduğu meselesi bugüne kadar maalesef halledilmemiştir. Köprülü, Ertaylan ve Eckmann, Nevâyî'nin verdiği bilgileri tekrar etmiş ve meseleye bir açıklık getirmemişlerdir[11].

Bugüne kadar yapılan araştırmalar, Ali Şir Nevâyî'nin, kendisinden önceki şâirler hakkında verdiği yanlış malûmatın hemen hemen tamamını tashih etmiştir. Bu yanlışlık ve eksikliklerin sebebi başlıca iki noktada toplanabilir. Nevâyî, ya kendinden önce gelen şâirler hakkında bilgisizdir veya bilerek yanlış malûmat vermektedir. Meselâ :

a) Muhâkemetü'l-lügateyn'de Lutfî'nin Sekkâkî'den üstün olduğunu belirten Nevâyî, Mecalisü'n-nefâyis'in ikinci meclisinde, Sekkâkî'nin şiirleri ile maveraü'n-nehr'in meşhur şâirlerinden biri olarak temayüz ettiğini söylerken kendisini bu dedikodunun nâkili durumunda bırakmak için sözlerinin sonunda «... vallâhü alem bi'ş-şavâb» ibaresini de zikreder[12].

b) Ḫocendî'nin eseri Nevâyî'de «Ta'aṣṣuḳ-nâme» adı ile geçmektedir. Gerçekte Ḫocendî'nin eserinin adı «Leṭâfet-nâme» olup «Ta'aṣṣuḳ-nâme» «Seydî Ahmed Mirzâ»nındır[13].

8 *Atebetü 'l-hakayık*'ın tenkitli neşri için bk. Reşid Rahmeti Arat, *Atebetü 'l-hakayık*, İstanbul 1951.

9 Bu metnin tenkitli neşri, üçü Uygur harfli, ondördü Arap harfli ve biri de basma nüsha olmak üzere, tarafımızdan neşre hazırlanmıştır.

10 İshak Refet Işıtman, *Ali Şir Nevâî, Muhakemetü 'l-lûgateyn*, Ankara 1941, 97 ve 146; Agah Sırrı Levend, *Ali Şir Nevaî (IV. Cilt, Divanlar ile hamse dışındaki eserler)*, Ankara 1968, s. 213.

11 F. Köprülü, *Çağatay* maddesi, İslâm Ansiklopedisi, s. 290; İ. H. Ertaylan, *Lûtfi Divanı*, s. 3-5; J. Eckmann, *Çağatay Dili Örnekleri III, Sekkaki divanından parçalar*, TDED XII, İstanbul 1963, s. 157-159.

12 11 no'lu notta gösterilen yerlere bk.

13 Bu hususu ilk defa T. Gandjei düzeltmiştir. *(Note on the colophon of the «Laṭāfat-nāma» in Uighur charecters from the Kabul Museum*, Annali dell 'Istituto Universitario Orientale di Napoli» XIV, Napoli 1964, s. 161; Osman F. Sertkaya, TDED, XIX, s. 231.

c) Muhâkemetü'l-lügâteyn'de kendisinden önce gelen şâirleri zikr eden Nevâyî «Ḥaydar Ḫorezmî» adlı bir şâirden bahseder. Haddizatında Ḥaydar «Mîr Ḥaydar (Tilbe)» adı ile bilinen Maḫzenü'l-esrâr (veya Maḫzen) adlı eserin müellifi, Ḫorezmî ise Muḥabbet-nâme'nin müellifidir[14].

Burada bir noktayı belirtmek yerinde olur. Bütün bu yanlışlar, Nevâyî'nin büyüklüğüne asla leke sürmez, fakat onun kendisinden önceki şâirleri objektif ölçülerle değerlendirmediğini gösterir. Bundan dolayıdır ki edebiyat tarihçisine bir uyarma olmak üzere, bu makalede bu meselelere işâret edilmiştir.

Son olarak edebiyat tarihinde bu gibi alış verişlerin başka şâirlerde de görüldüğünü belirtelim. Meselâ Şeyhî'nin;

Ḳānḳı dimāġ içinde ki 'ışḳuñ hevāsı yoḳ
Biñ ḥacc ederse Merve ḥaḳıyçün şafāsı yoḳ

beyti ile başlayan gazeli[15], Nesîmî divanında[16],

Ḫansı dimāġ içinde ki 'ışḳuñg hevāsı yoḫ
Miñg kez ḫacc itse Ka'be'ye hergiz şafāsı yoḫ

beyti ile, yine Şeyhî'nin;

Göñül bende tapuçı cān seniñg-dür
Ne buyursañ şehā fermān seniñg-dür

beyti ile başlayan gazeli[17], Şah İsmail Hatâyî'nin divanında;

Ne buyursañg şehā fermān seniñg-dür
Yolıñda cān ü baş ḳurbān seniñg-dür

şeklinde geçmektedir[18].

Lutfî ve Sekkâkî'nin Abdurrezzak Bahşı tarafından istinsah edilen 12 şiirinde Abdurrezzak Bahşı'nın Osmanlıcayı iyi bilmediğini gösteren bir takım dil ve imlâ hususiyetleri vardır. Bu hususiyetleri şu maddelerde toplamak mümkündür.

a) Uygur harfli satırda -e- olarak geçen ses Arap harfli satırda umumiyetle -i- olarak geçmektedir. kelgen ~ *kilgen* X (5[a]); teñgri ~ *tiñgri* VIII (5[a]); meñggiz ~ *miñgiz* IX (2[b]); ermiş ~ *irmiş* XV (3[a]); örneklerinin yanında her iki satırda

14 Bu husus da ilk defa T. Gandjei tarafından düzeltilmiştir. *(Note on an unknown poem of Haidar in Uighur charecters,* in A Locust's Leg. Studies honour of S. H. Taqızadeh, (London 1962), s. 65).

15 *Şeyhi Divanı, Tarama sözlüğü ve nüsha farkları,* İstanbul 1942, tıpkıbasım s. 116.

16 Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nazım I. Divan Şiiri,* İstanbul 1966, s. 156.

17 *Şeyhî Divanı,* tıpkıbasım s. 95-96.

18 *Şâh İsmail Hatâyî, eserleri,* I. cild, Bakı 1966, s. 238-239.

-e- veya -i- ile geçen örnekler de görülmektedir. erür ~ *erür* XV (2ª); irür ~ *irür* XV (4ᵇ), irmiş ~ *irmiş* XV (5ᵇ). Arap harfli satırda «*iy*» şeklinde geçen hitap unsuru, bu i ~ e değişmesine dayanılarak Uygur harfli satırda «e-y» şeklinde okunmuştur. Şark Türkçesinde «ay» şeklinde geçen bu hitap unsurunun metnimizde «ey» şeklinde geçmesi, bu metnin Anadoluda istinsah edilmiş olması ile de izah edilebilir.

b) Yabancı asıllı bazı kelimelerdeki ilk hecedeki -e- sesi -i-, yine yabancı asıllı bazı kelimelerdeki ilk hecedeki -i- sesi de -e- olmuştur. Farsça *feryād* kelimesi VII (6ᵇ)'de *firyād,* yine Farsça *pinhān* kelimesi de XIII (3ᵇ)'de *penhān* olarak geçmektedir. Yine yabancı asıllı kelimelerin ilk hecesindeki -e- sesi bir örnekte -e- bir örnekte ise -ü- olarak (XI (1ª)'daki semen-ber ~ *semen-ber* imlâsı yanında, XV (3ᵇ)'de semen-ber ~ *sümen-ber*) geçmektedir.

c) Yabancı asıllı bazı kelimeler Türkçeleştirilmiştir. «*Dür*» در «inci» kelimesi VIII (2ᵇ)'de kelime ortasında vav ile, دور imlâsı ile, «*gül*» كل kelimesi V (2ª)'daki *gül-den* كلدن örneğinde aslî şekli ile bir kere kullanılmış, diğer bütün örneklerde kelime ortasında vav yazılmıştır. *gül* كول VII (6ª); XV (3ᵇ); (5ᵇ); *berg-i gül* برگ كول IX (1ª); *gül-gūn* كول كون XII (1ª); *gülşen-din* كولشن دين V (2ᵇ); Arapça «*ṭurfa*» طرفه kelimesi VI (2ª)'da تورفه şeklinde yine Arapça «*fürḳat*» فرقت kelimesi XIII (5ᵇ)'de فورقت şeklinde yazılmıştır.

d) Bu Türkçeleştirilmiş şekiller tamlamalarda da görülür. «*ṭarfetü'l-ayn*» طرفه العين tamlaması XIV (6ᵇ)'de *turfetü'l-ayn* تورفاتول عين şeklinde, «*min külli'l-vücūh*» من كل الوجوه tamlaması IX (4ᵇ)'de من كل ل وجوه imlâsı ile geçmektedir. Tamlamalarda tamlama y'si yazılmaktadır. *berg-i gül* برك كل yerine IX (1ª)'da برگ كول ; *'ömr-i 'azīz* عمر عزيز yerine XI (2ᵇ)'de عزيز عمرى *şekl-i mevzūn* شكل موزون yerine XII (2ᵇ)'de شكلى موزون *şāh-ı ḫūbān* شاه خوبان yerine XV (5ᵇ)'de شاهى خوبان

e) Bu Türkçeleştirilmiş şekillere «*gerçi*» كرچه yerine XIII (4ᵇ)'de geçen كرچى örneğini de ilâve edebiliriz.

f) «*üçün*» اوچون yanında bir örnekte «*için*» ايچين (*ne üçün* XXXI (5ª); *ni üçün* XIII (3ᵇ); *baġrım için* VIII (2ᵇ);

g) «*Tek*» تاك «gibi» yanında bir örnekte «*dek*» داك XII (3ª);

h) V (1ᵇ)'de Uygur harfli satırda geçen «bolmaz-a» şekli Arap harfli satırda «*olmasa*» şeklinde geçer.

ı) Ablatif eki olan «*-dın, -din*» yanında bir örnekte «*-den*» şekli geçer. V (2ᵇ)'de *gülşen-din* كولشن دين ; V (2ª)'da «*gül-den*» كلدن.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Abdurrezzak Bahşı bir Uygur kâtibidir. Osmanlıca imlâyı iyi bilmemekte bu yüzden de yukardaki örneklerde de görüldüğü gibi zaman zaman Osmanlı imlâ geleneğinin dışında kalan şekilleri yazmaktadır. Uygur harfleriyle yazdığı metni satırın altında Arap harfleriyle verirken fonetik telâffuzun hâkim olduğu bir Arap imlâ sistemi kullanması ile de bazı imlâ ve gramer hususiyetlerinin tesbitine yardım etmiş olmaktadır.

IV. 160 (1[a]) Lutf-i aytur
Luṭfī aytur

Hezec + - - - / + - - - / + - -

1 Melek y-a ḥur bilmen y-a per-i sen
Melek yā ḥūr bilmen yā perī sin
Bu refdar il-e y-a kebgi ter-i sen
Bu reftār ile yā kebgi derī sin

2 Felek-niñg atlaz-ı tek kok ton içr-e
Felek-niñg aṭlas[ı] tek kök ton içr-e
Meger kim afdab-ı ḫaver-i sen
Meger kim āftāb-ı ḫāverī sin

3 Bu serv-ḳad-tü şeklü şiv-e birl-e
Bu serv ḳadd ü şekl ü şīve birle
Ayıdġın rast kim-niñg tilber-i sen
Ayıt-ḳın rāst kim-niñg dilberi sin

4 Kosüñg sihr ogredür Keşmir elin-e
Közüñg sihr ögretür Keşmīr iline
Osüñg testan-ı fen-niñg tefter-i sen
Özüñg destān-ı fen-niñg defteri sin

5 Melaḥat kişver-i-niñg til-rubayı
Melāḥat kişveri-niñg dil-rübāyı
Ledafet ma'den-i-niñg cevher-i sen
Leṭāfet ma'deni-niñg cevheri sin

161 (1[b]) 6 Ḳıy-a baḳmaḳ bil-e can-lar eriddiñg
Ḳıya baḳmaḳ bile cān-lar erit-tiñg
Kirişm-e san'ad-ı-nıñg ser-ger-i sen
Kirişme ṣan'atı-nıñg zer-geri sin

7 Bu Lutf-i-niñg canın tivan-e ḳıldıñg
Bu Luṭfī-niñg cānın dīvāne ḳıldıñg
Ne-tür atıñg ḳayu yer-lig per-i sen
Ne-dür adıñg ḳayu yirlig perī sin

V. Bu taḳı Ludf-i-niñg ġasel-i
Bu daġı Luṭfī-niñg ġazeli

Hezec + - - - / + - - - / + - -

1 Nigar-a sen-sisin mendin ne ḥasıl
Nigārā sẹn-sizin mindin ne ḥāṣıl
Eger can bolmaz-a tentin ne ḥasıl
Eger cān olmasa tendin ne ḥāṣıl

2 Çuu gultin yoḳ turur bulbül-ġa buyı
Çü gülden yoḳ turur bülbül-ġa buyı
Bahāru bāġu gulşentin tin ne ḥasıl[19]
Bahār u bāġ u gülşen-din ne ḥāṣıl

3 Cefa vu 'işv-e-ler-ni fen tutup sen
Ceṭā vü 'işvelerni fen tutup sen
162 (2a) Munuñg tek 'işv-e vü fentin ne ḥasıl
Munuñg tek 'işve vü fen-din ne ḥāṣıl

4 Kişi kim yoḳ turur mihrü vefaz-ı
Kişi kim yoḳ turur mihr ü veṭāsı
Eger ḥurşit-tür andın ne ḥasıl
Eger ḥürşid-tür andın ne ḥāṣıl

5 Bu turlüg ḥusn il-e Lutfi ḳuluñg-ġa
Bu türlüg ḥüsn ile Luṭfī ḳuluñg-ġa
'İnayet ḳılmasañg sendin ne ḥasıl
'İnāyet ḳılmasañg sendin ne ḥāṣıl

19 Uygur harfli bu mısrada, ablatif eki müstensih tarafından sehven «gulşentin tin» şeklinde yazılmıştır.

VI. Bu taḳı Lutf-i-niñg

Müctes + - + - / + + - - / + - + - / + + -

1 Sihi suhur-ı tecell-i yüsüñg safa-sında
Zihī ẕuhūr-ı tecellī yüzüñg ṣafāsında
Sevadı kufr mu'ayyen kosüñg ḳar-a-sında
Sevād-ı küfr mu'ayyen közüñg ḳarasında

2 Ne turfa noḳdayı mevhum-tur seniñg aġsıñg
Ne turfa noḳṭa-i mevhūm-dur seniñg aġzıñg
Ki cān-nı ḳoydı vucudu 'atem ar-a-sında
Ki cān-nı ḳoydı vücūd u 'adem arasında

3 Eger barur men elig-tin maḥall-i 'ayb tegül
Eger barur men elig-tin maḥall-i 'ayb degül
163 (2b) Ki fidn-e-ler bar uṣol ġamz-e mer-ḥabasında
Ki fitne-ler bar uṣol ġamze merḥabāsında

4 Raḳib koz-i-çe sursenğ min-i koñgül usmen
Raḳīb köziçe sürseñg mini köñgül üzmen
Ki maslaḥat kop erür ḥusn el-i cefasında
Ki maṣlaḥat köp erür ḥüsn eli cefāsında

5 Ne tip bu ḥal-i perişan-nı aydayın añgge kim
Ne dip bu ḥāl-i perīşān-nı aytayın añga kim
Yuz-i ḳar-a-lar erür sulf tek ḳar-a-sında
Yüzi ḳaralar erür zülf tek ḳarasında

6 Ol ay koz-i-ge bu ser-geşde-ni ḳaçan ilz-ün
Ol ay közi-ge bu ser-geşte-ni ḳaçan ilsün
Ki afdab erür serr-e tek hav-a-sında
Ki āftāb erür zerre tek havāsında

7 Yusüñg-ni kormez-e bir tem-te can berür Ludfi
Yüzüñg-ni körmese bir dem-de cān birür Luṭfī
Sabur-luġ ne tiler 'ışḳ mubdel-a-sında
Ṣabūr-luḳ ne tiler 'ışḳ mübtelāsında

VII. Sek[k]aki aytur[20]
Sek-kākī aytur

Recez -- + - / -- + - / -- + - / -- + -

1 E-y sulf-i sencirim birer tivan-e-ler-ni yat ḳıl
İy zülf-i zencīrim birer dīvānelerni yād ḳıl
164 (3a) Beşşaş yuz-ni korsedip ġamgin koñgül-ni şat ḳıl
Beşşāş yüzni körsetip ġamgīn köñgül-ni şād ḳıl

2 Koñglüm nedin tuşt-i seniñg yoluñg-ta ol bir ḳadġu-ġa
Köñglüm nidin tüşti seniñg yoluñgda ol bir ġadġuġa[21]
Ol nun ḳaşıñg ḥaḳ[k]-ı çun bu ḳadġu-tın asat ḳıl
Ol nūn ḳaşıñg ḥaḳḳ-ı çün bu ḳadġudın āzād ḳıl

3 Her tem kelip ḫan[22] mulki-ge 'ışḳıñg şeh-i-niñg elçiz-i
Her dem kilip ḫān[22] mülki-ge 'ışḳıñg şehi-niñg ilçisi
Canım-ġa aytur ki revan çıḳmaḳ-ḳa isdi'dat ḳıl
Cānım-ġa aytur ki revān çıḳ-maḳ-ka isti'dād ḳıl

20 Sekkâkî'nin bu gazelini, aşağıda transkripsiyonu verilen Lutfî'nin gazeli ile karşılaştırınız. (İ.H. Ertaylan, Lûtfi Divanı, s. 123-124).

1 Ey sehī-ḳad bendeni hecr ilgidin āzād ḳıl
Ḳayġuluḳ köñglüm-ni vaşluñg birle bir dem şād ḳıl

2 Cānıma her dem kilip aytur firāḳıñg ilçi-si
Kim revān ten mülkidin çıḳmaḳ-ḳa isti'dād ḳıl

21 Metinde غدغوغه yazılıdır. Bu şekli ayni beyitin ikinci mısraındaki قدغودين şekli ile karşılaştırınız.

22 Uygur ve Arap harfli nüshalarda «ḫān» şeklinde yazılan kelimenin mana itibariyle «ten» şeklinde olması gerekirdi.

4 Kafir kosüñg yuz miñg bil-e ger min-i ol oldürmez-e
Kāfir közüñg yüz miñg bile ger mini ol öltürmese
Ḳan tokküçi ġamseñg-ni sen her tem meñgge cellat ḳıl
Ḳan tökküçi ġamzeñg-ni sen her dem mañga cellād ḳıl

5 Her niçe ḥukmüñg-tür revan e-y ṣ-a ʻaşıḳ-lar oz-e
Her niçe ḥükmüñg-dür revān iy ṣāh ʻāṣıḳ-lar öze
Her iṣ-ni çun sorulġuz-ı elbed[d]e atlu tat ḳıl
Her iṣ-ni çün sorulġusı elbette ʻadl ü dād ḳıl

6 Çun gül yusüñg bulbül bigi canım-nı ḳıldı bi-ḳarar
Çün gül yüzüñg bülbül bigi cānım-nı ḳıldı bī-ḳarar
Asıġ-sız uṣbu soz mañga aydur sen az firyat ḳıl
ʻĀṣıḳ[23]*-sız uṣbu söz mañga aytur sen az firyād ḳıl*

165 (3b) 7 Kir-püküñg[üñg] elmaz-ı ger Sek[k]ak-i baġrın tilmez-e
Kirpüküñg[üñg] elmas[ı] ger Sekkākī baġrın tilmese
E-y ṣuḥ sin ġamseñg oḳ-ı peykan-e-ni pulat ḳıl
İy ṣūḥ sen ġamzeñg oḳı peykāneni pūlād ḳıl

3 *Taġ dik ʻāşıḳ-nı köydürdüñg bu şīrīn-lik bile*
Mundın artuḳ-raḳ mini sin bir yolu Ferhād ḳıl

4 *Ḳāmetiñg-niñg ḳul-luġında yaş idi olġaydı serv*
Başı titrer imdi ḥaclet-tin anı āzād ḳıl

5 *Ḥālī kim cāndın eşer bardur saġın-ġıl bende-ni*
Min çü ölsem ḥᵛāh unut-ġıl anda ḥᵛāhī yād ḳıl

6 *Gül yüzüñg ḳıldı çü bülbül tik köñgülni bī-ḳarar*
Asıġ itmes niçe kim ayturlar az feryād ḳıl

7 *Niçe kim ḥükmüñg irür şāhum revān Luṭfī öze*
Çün her iş sorulġusı elbette ʻadl u dād ḳıl

23 Uygur harfli satırda «asıġ-sız» şeklinde doğru olarak yazılan mısra, Arap harfli satırda müstensih tarafından sehven «ʻāşıḳ-sız» şeklinde yazılmıştır.

VIII. Sek[k]aki aytur[24]
Sekkākī aytur

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 E-y meniñg koñglüm-ni sulfi tek perişan eylegen
İy miniñg köñglüm-ni zülfi tek perīşān eylegen
Nar yañgaḳınğ odı-tur baġrım-nı biryān eylegen
Nār yañgaḳınğ otı-dur baġrım-nı biryān eylegen

2 Tur meñggiz-lig tişleriñg her tem kosüm-ni baḫr idip
Dür miñgizlig tişleriñg her dem közüm-ni baḫr itip
La'liñg ol kan tek meniñg baġrım için ḳan eylegen
La'liñg ol kān tek miniñg baġrım için ḳan eylegen

3 Yuz oz-e sulfüñg erür genc usd-i-de yadġan yılan
Yüz öze zülfüñg irür genc üstide yatḳan yılan
Ah uşol genc arsuz-ı-tur biz-ni viran eylegen
Āh uşol genc ārzūsı-dur biz-ni vīrān eylegen

4 Sa'y ḳıl koñglüm iv-i hem asru viran bolmaz-un
Sa'y ḳıl köñglüm ivi hem asru vīrān bolmasun
Sen erür sen kim añga kop ludfu iḫsan eylegen
Sen erür sen kim añga köp luṭf u iḫsān eylegen

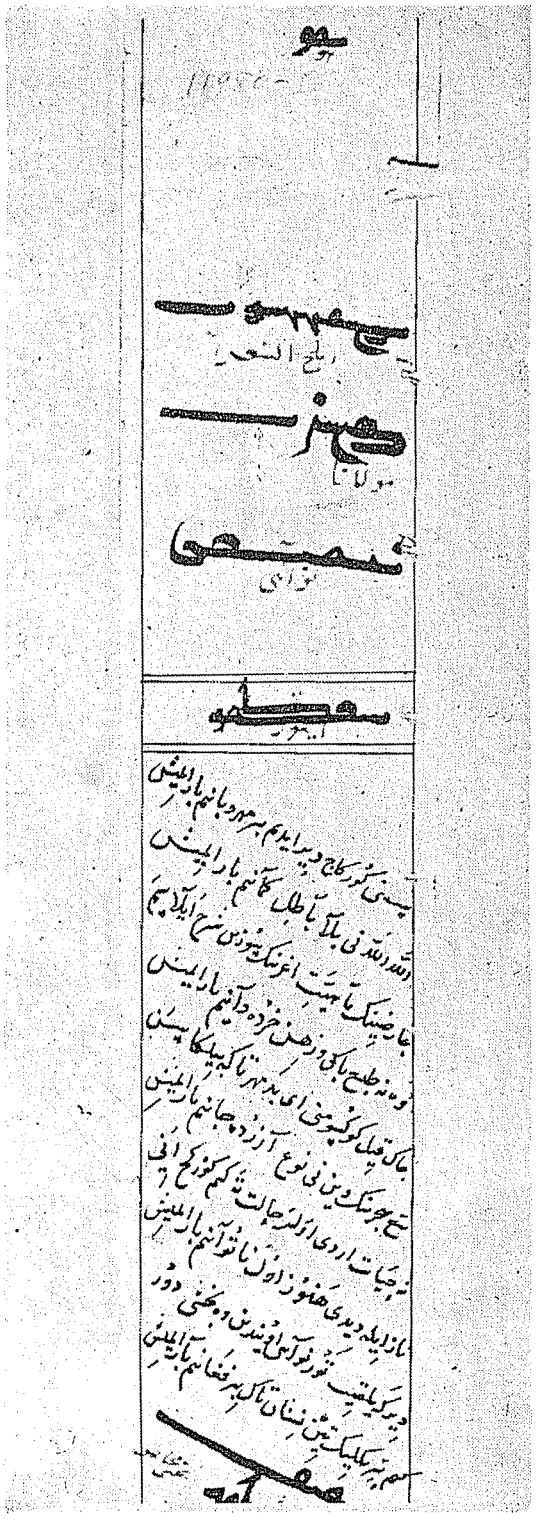
24 Sekkâkî'nin bu gazelini aşağıda transkripsiyonu verilen Lutfî'nin gazeli ile karşılaştırınız. (İ. H. Ertaylan, Lutfi Divanı, s. 144-145).

1 *Ey ḳara baḫtım-nı zülfi tik perīşān eylegen*
Nār yañgaḳınğ otı-dur baġrım-nı biryān eylegen

2 *Raḥm ḳılğıl bendege ey şāh tiñgrilik üçün*
Kim irür bizni gedā vü sizni sulṭān eylegen

3 *Yüz öze zülfüñg irür genc üstide yatḳan yılan*
Veh uşol genc ārzūsı-dur bizni vīrān eylegen

4 *Şükr vācib-tür ki biz tik sizni muḫtāc itmedi*
Aḥsenü'l-vech ile sizge munça iḫsān eylegen

I.

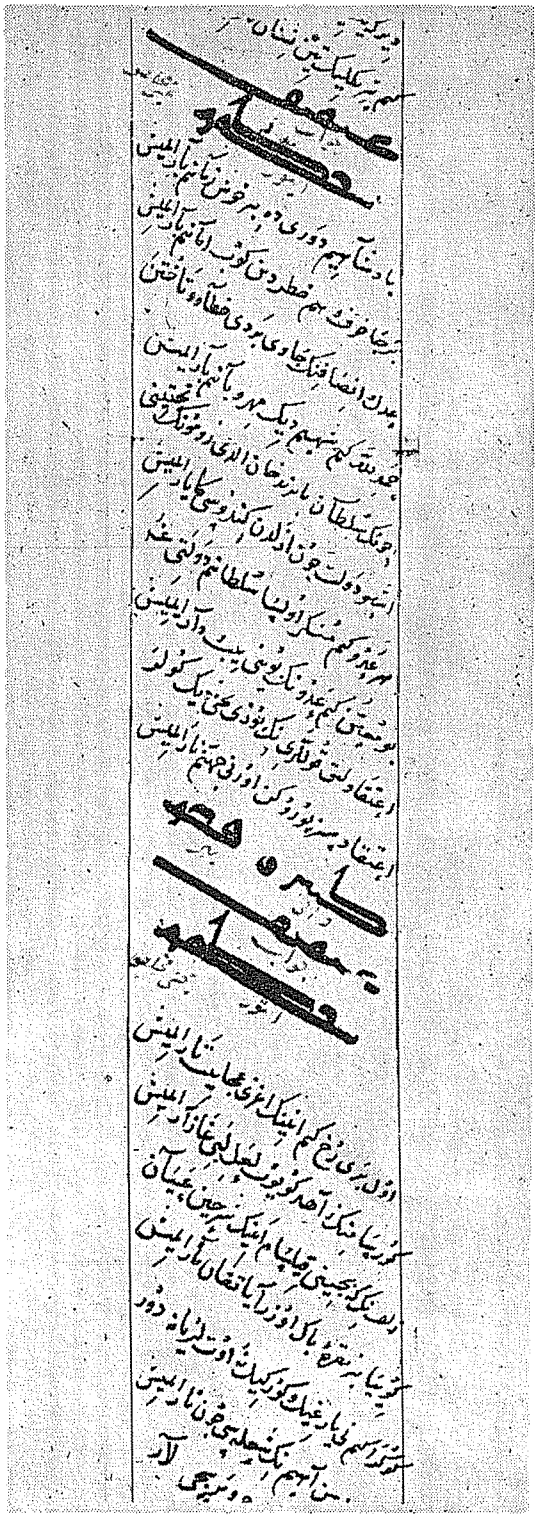
1.

2.

3.

4.

5.

II.

1.

2.

3.

4.

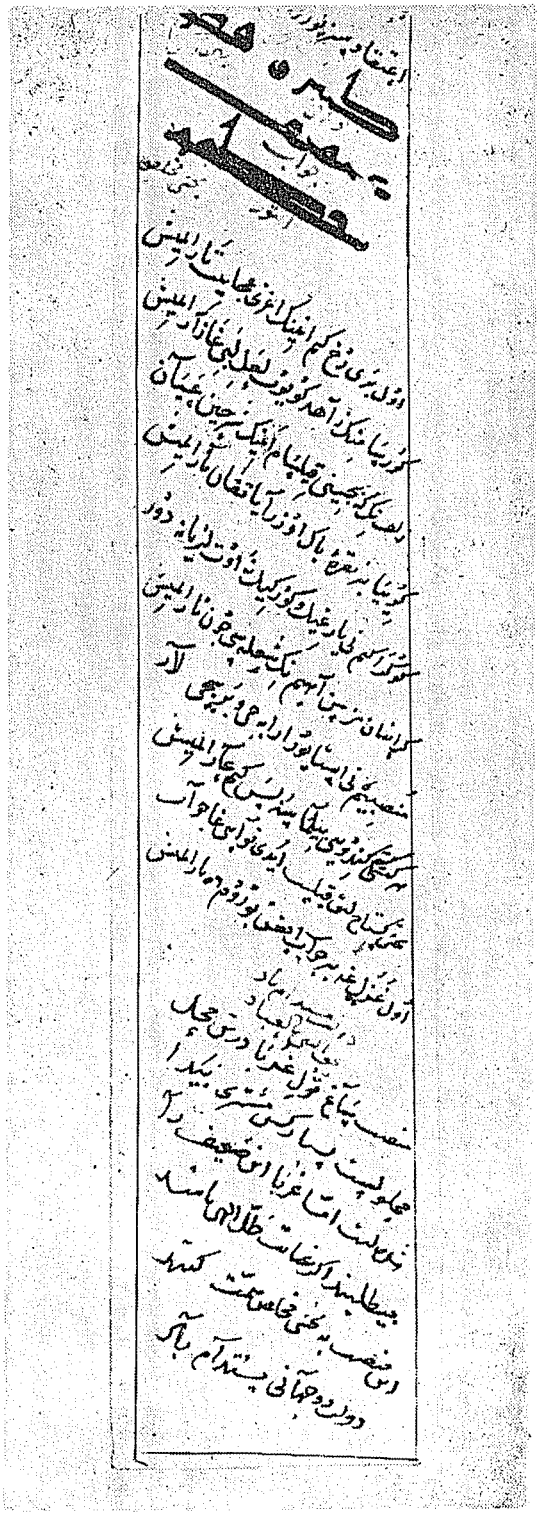
5.

III.

1.

2.

3.

III.

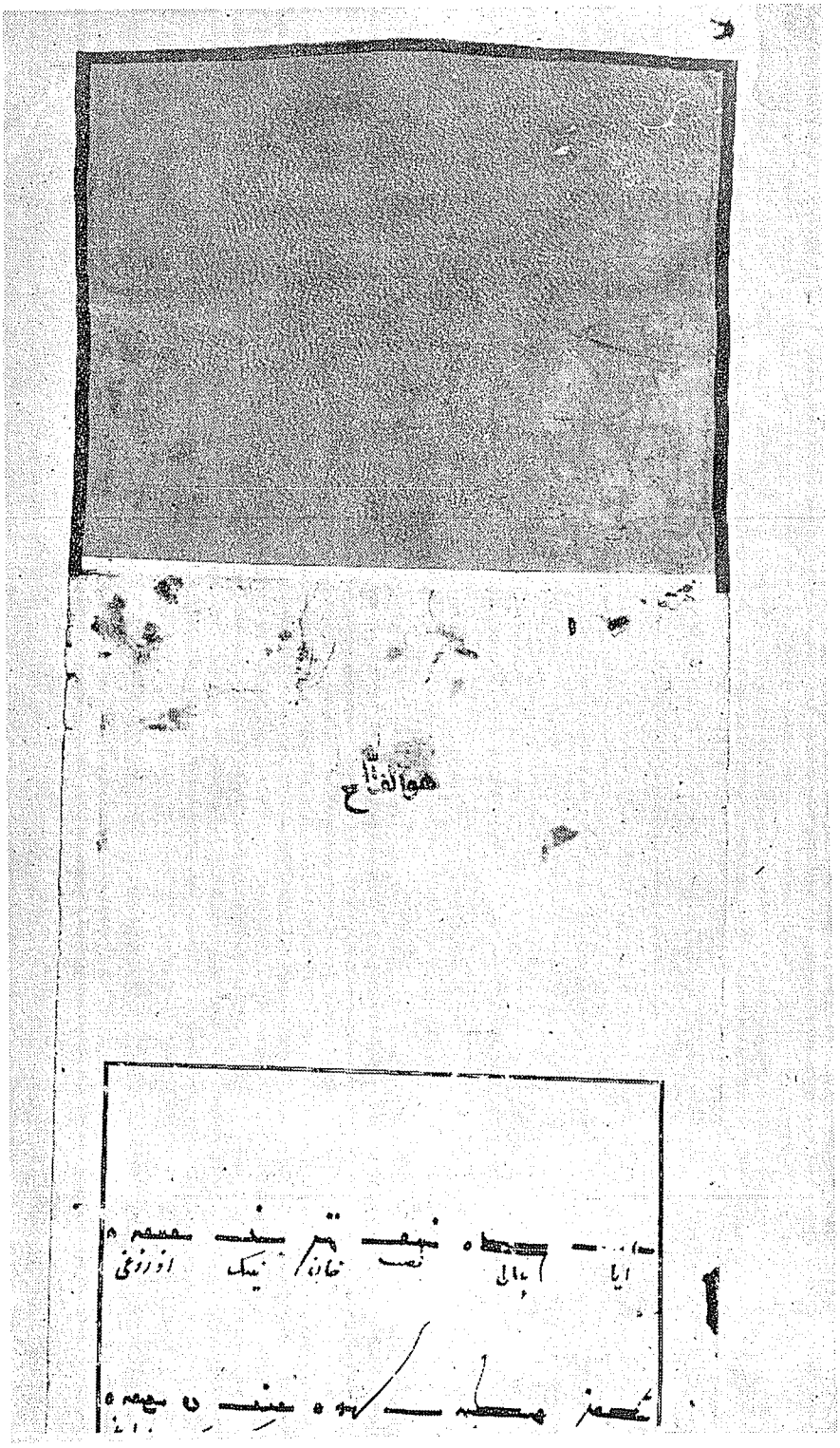
1.

2.

3.

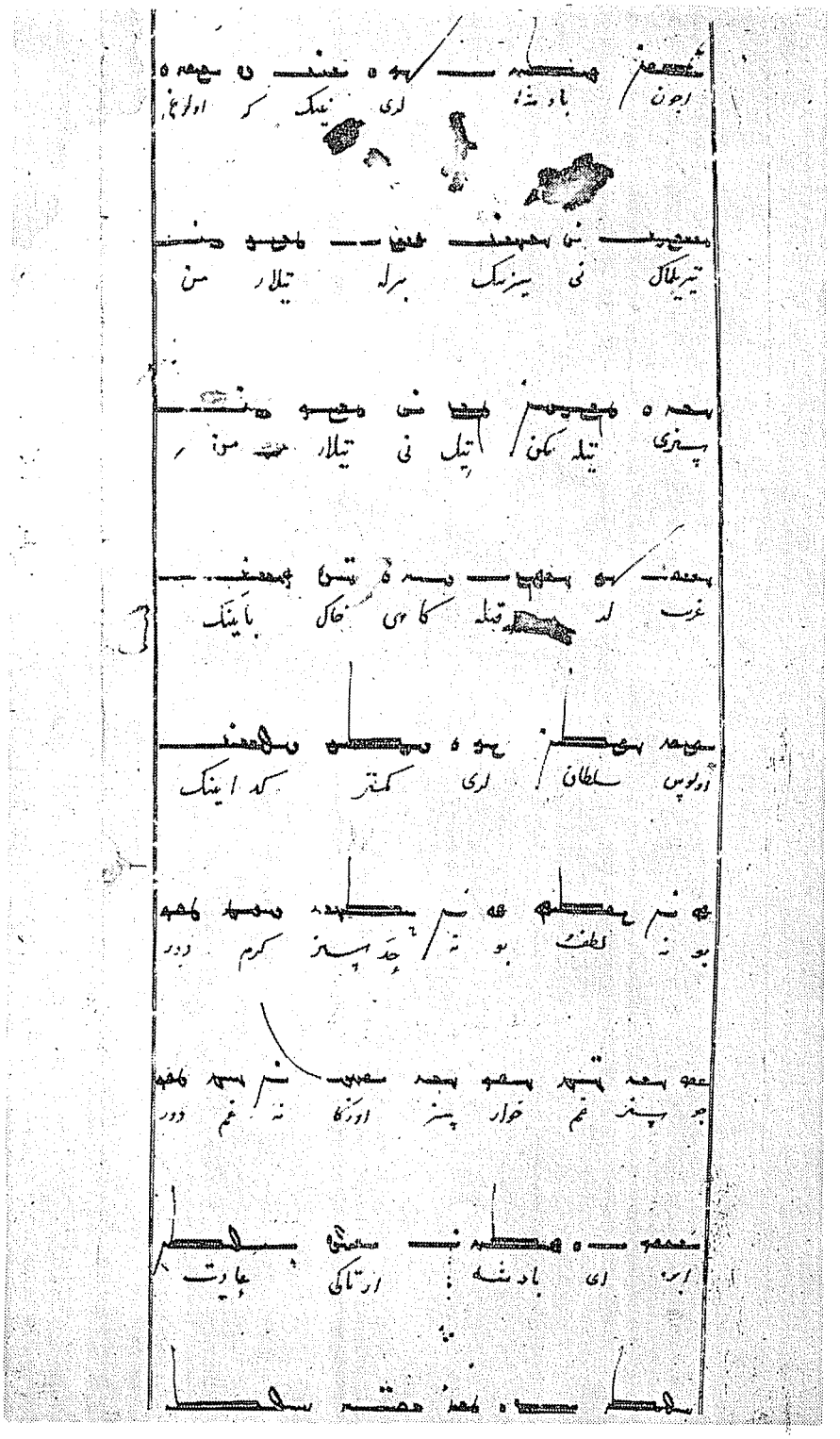
4.

5.

II.

1.

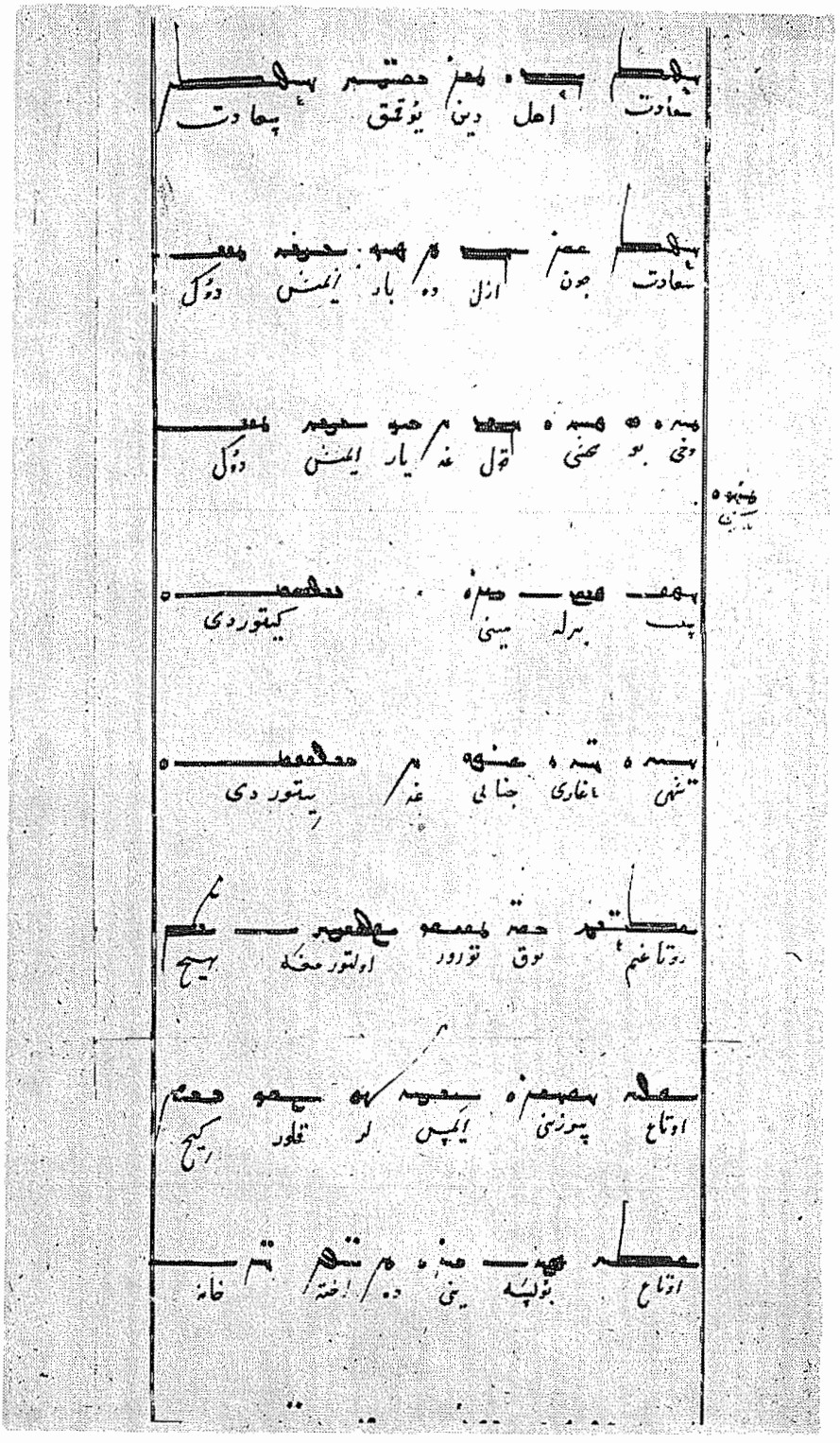

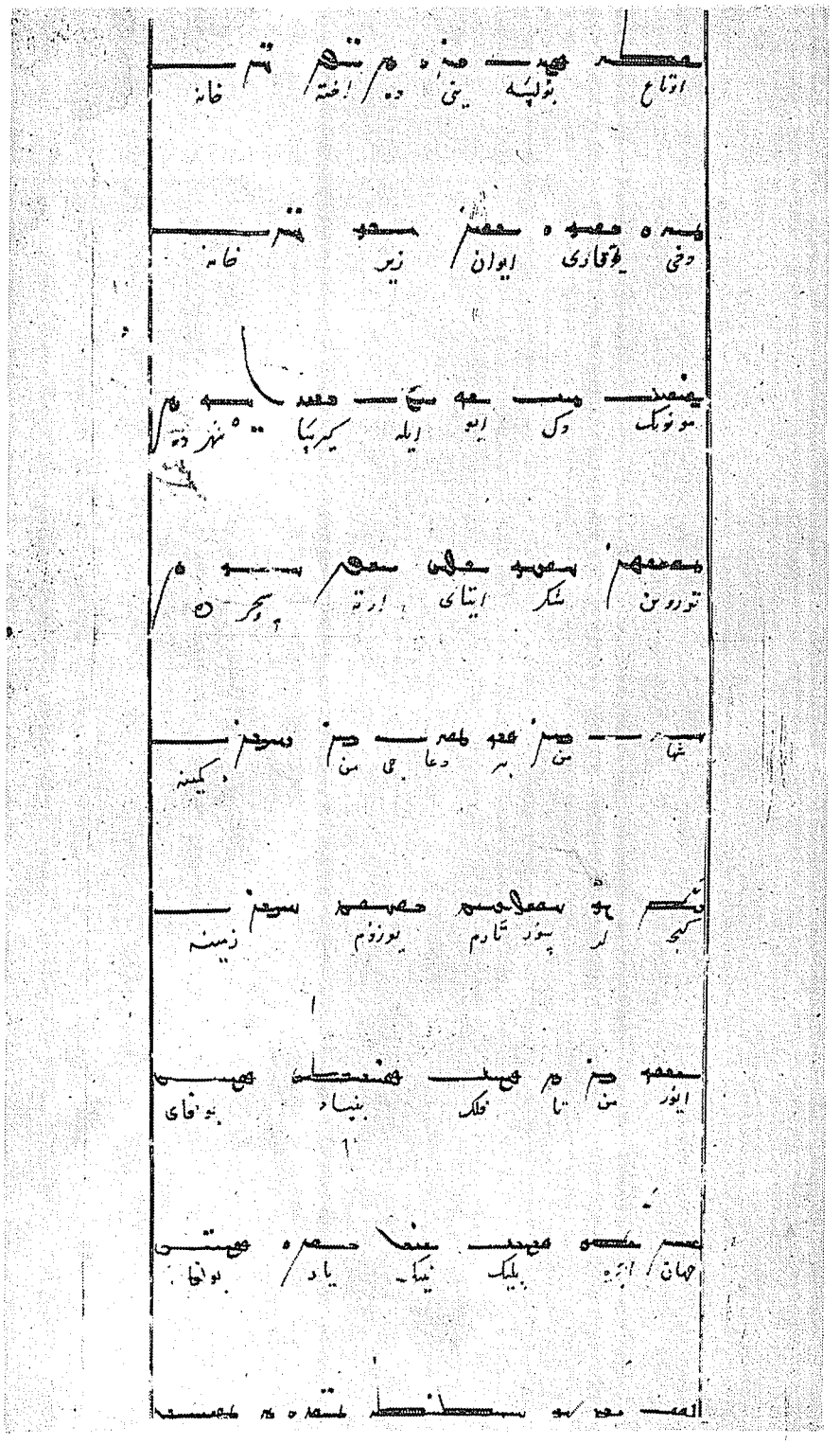
2.

3.

4.

5.

6.
7.
8.
9.

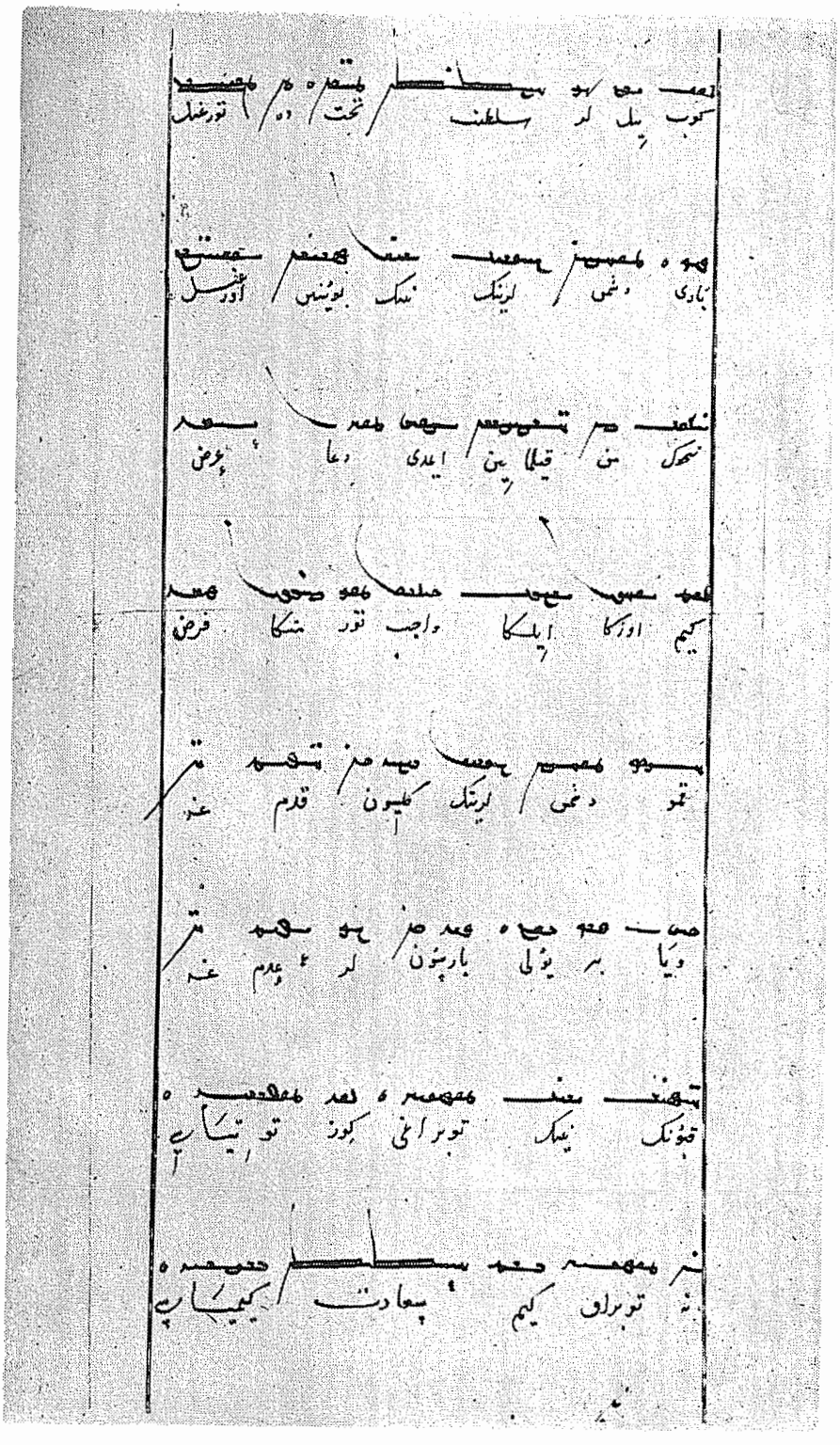
9.

10.

11.

12.

13.

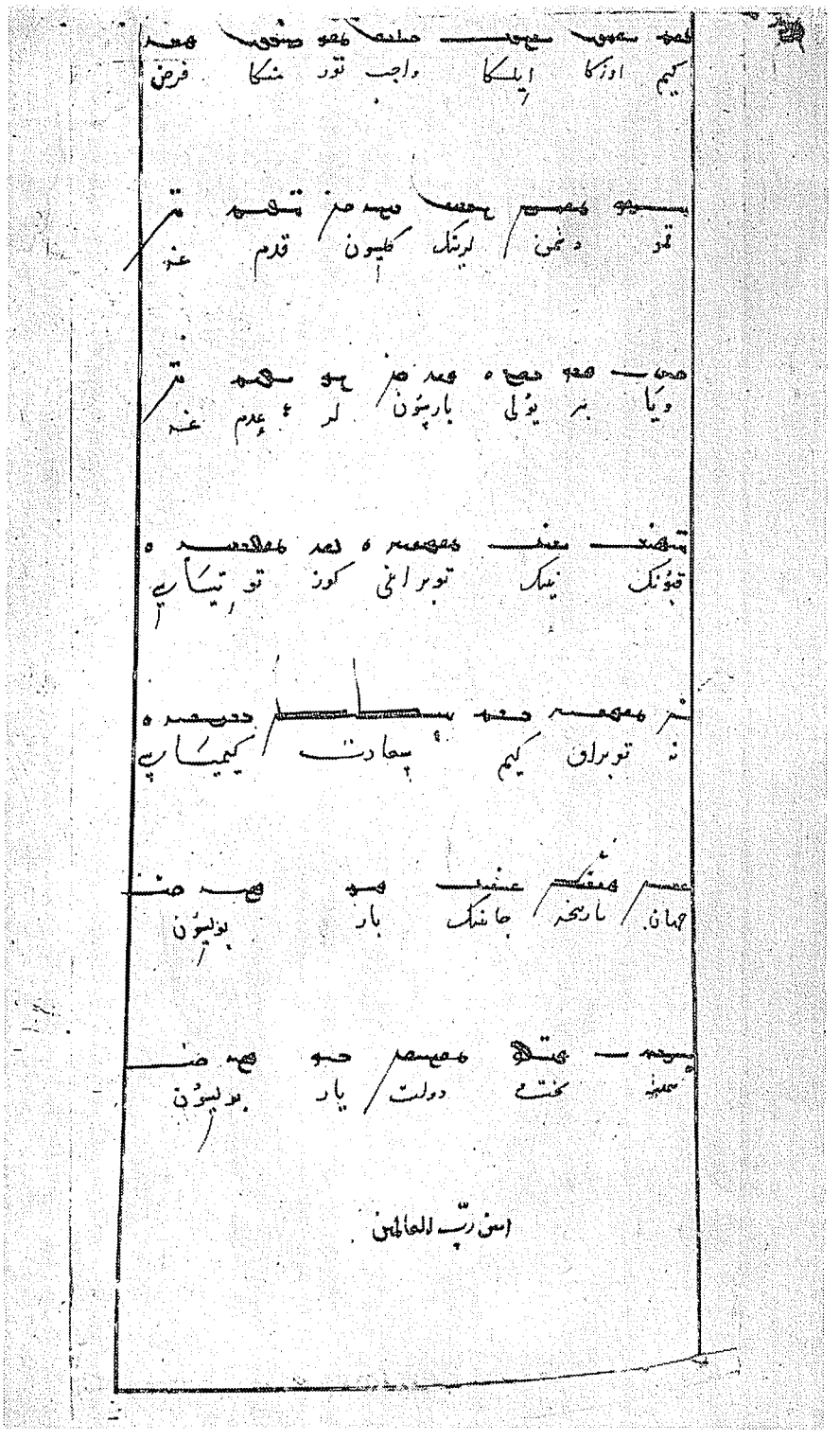

13.

14.

15.

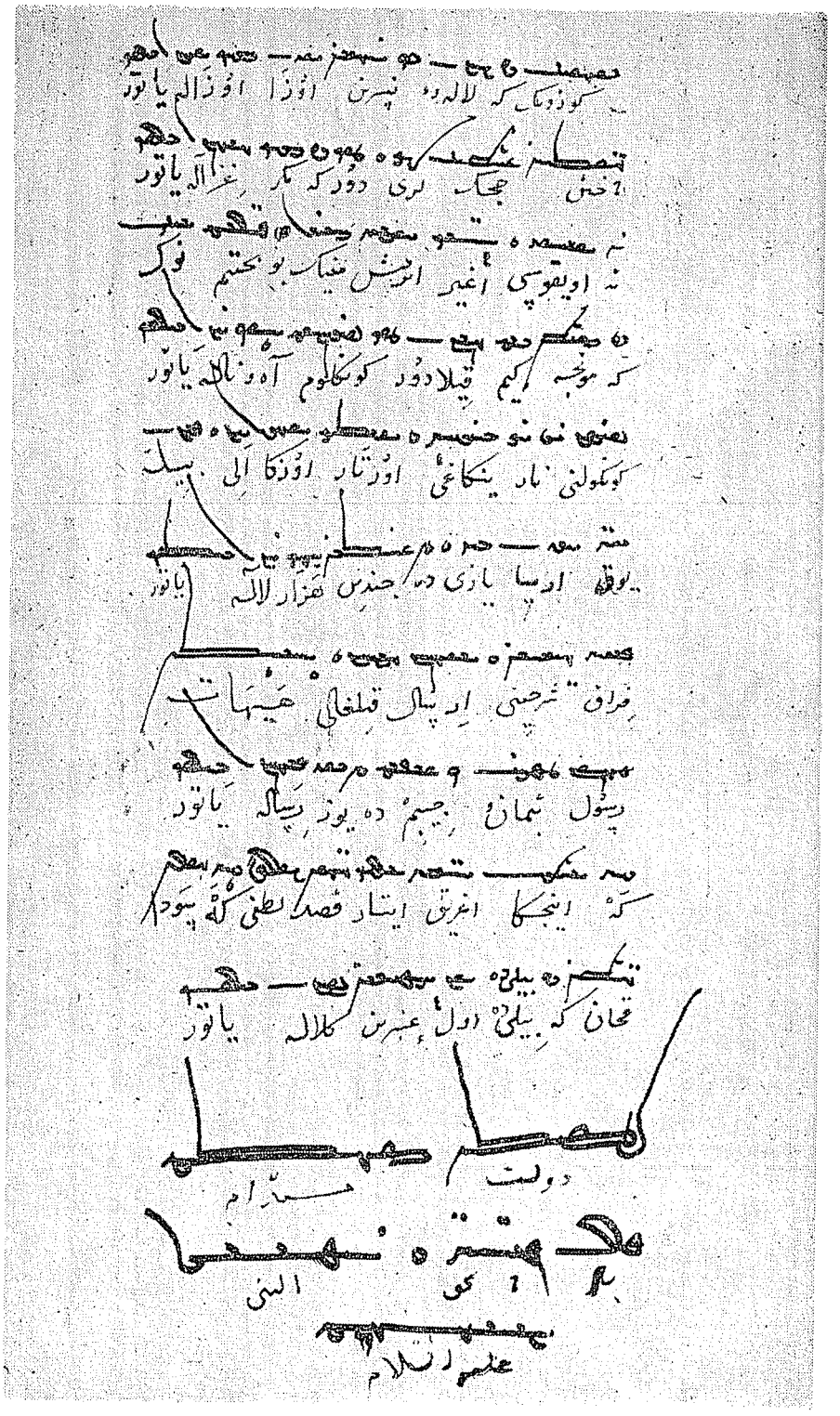
16.

15.

16.

17.

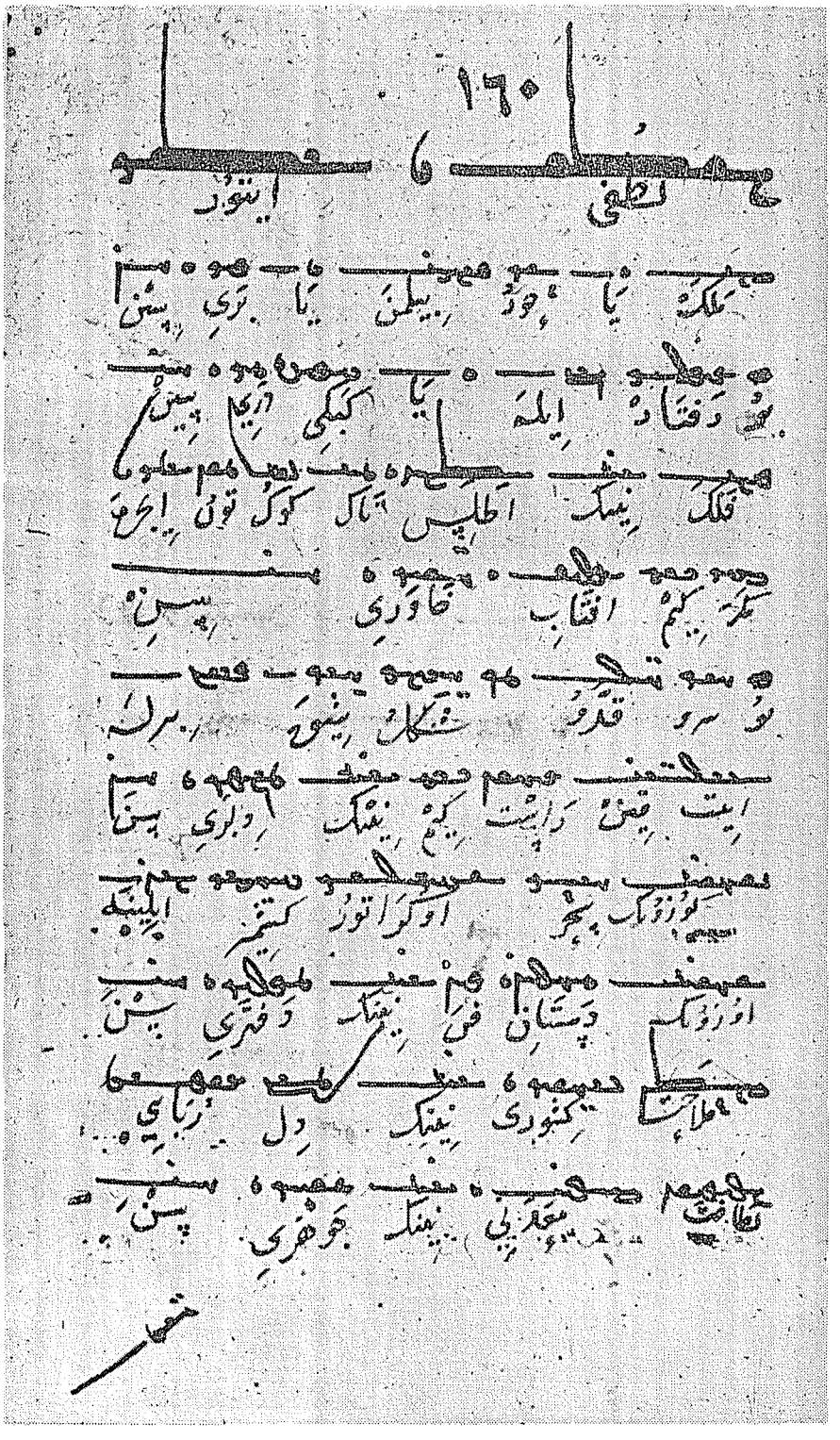
1. III.

2.

3.

4.

5.

IV.

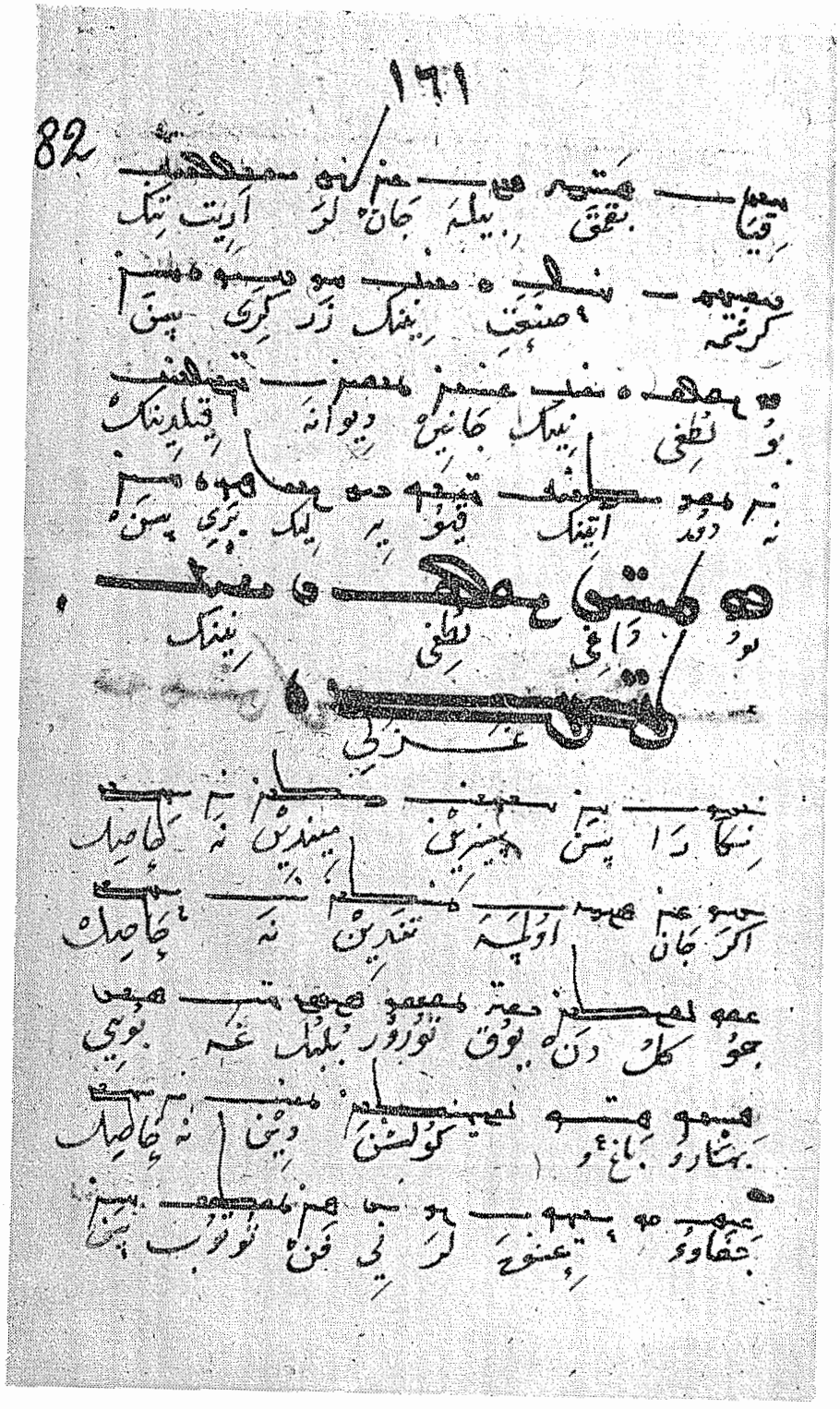
1.

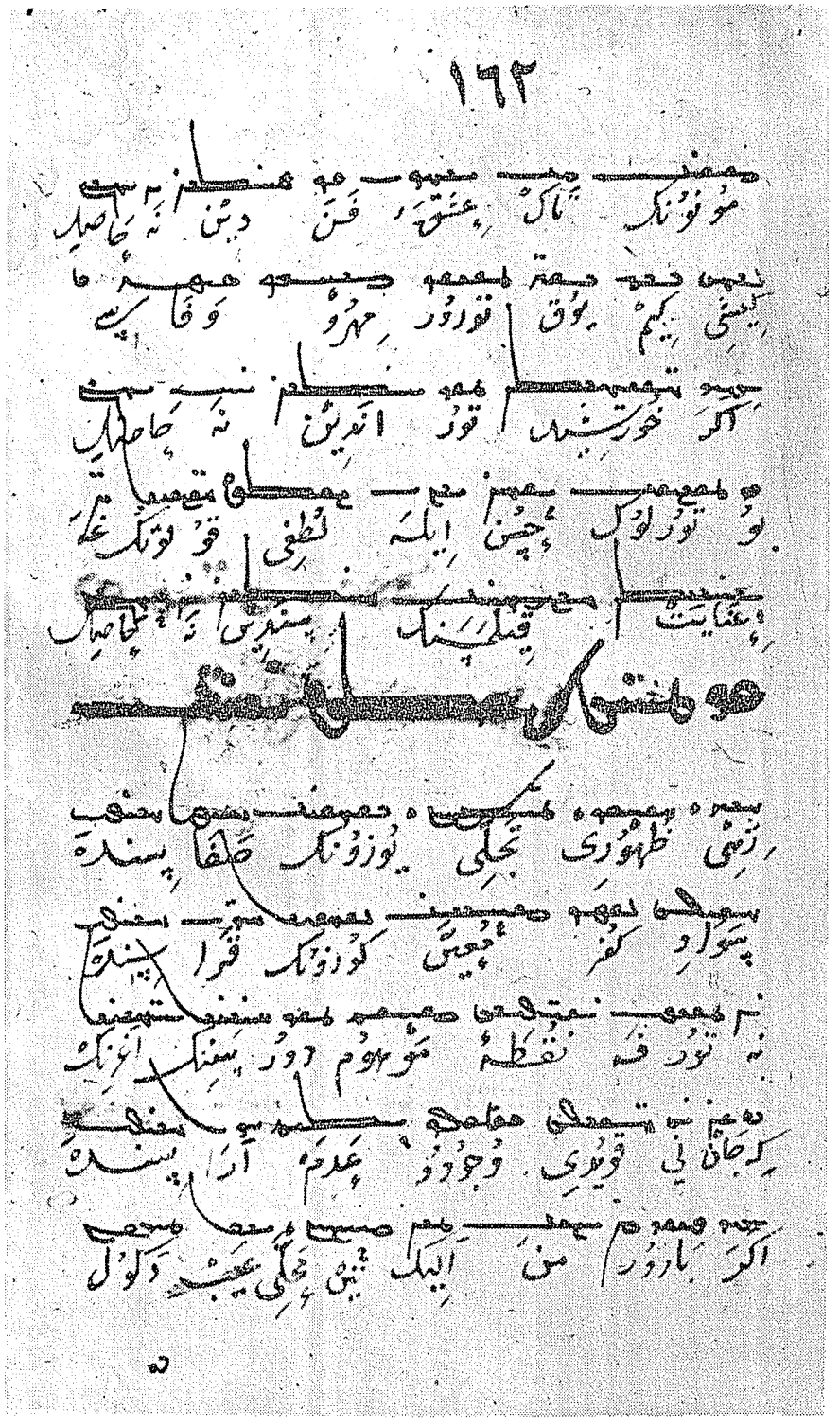
2.

3.

4.

5.

١٦١
82
6.
7.
V.
1.
2.
3.

4.

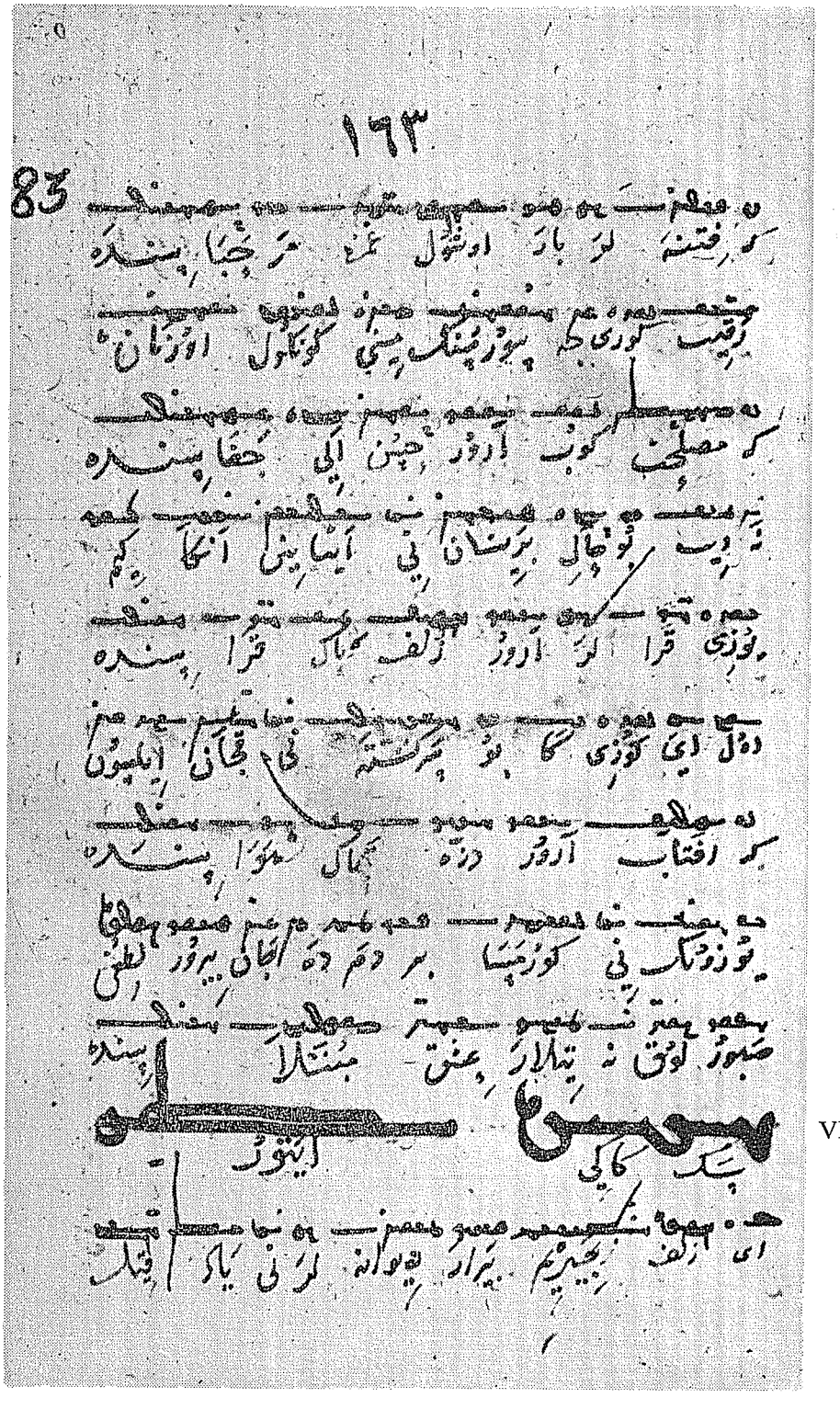
5.

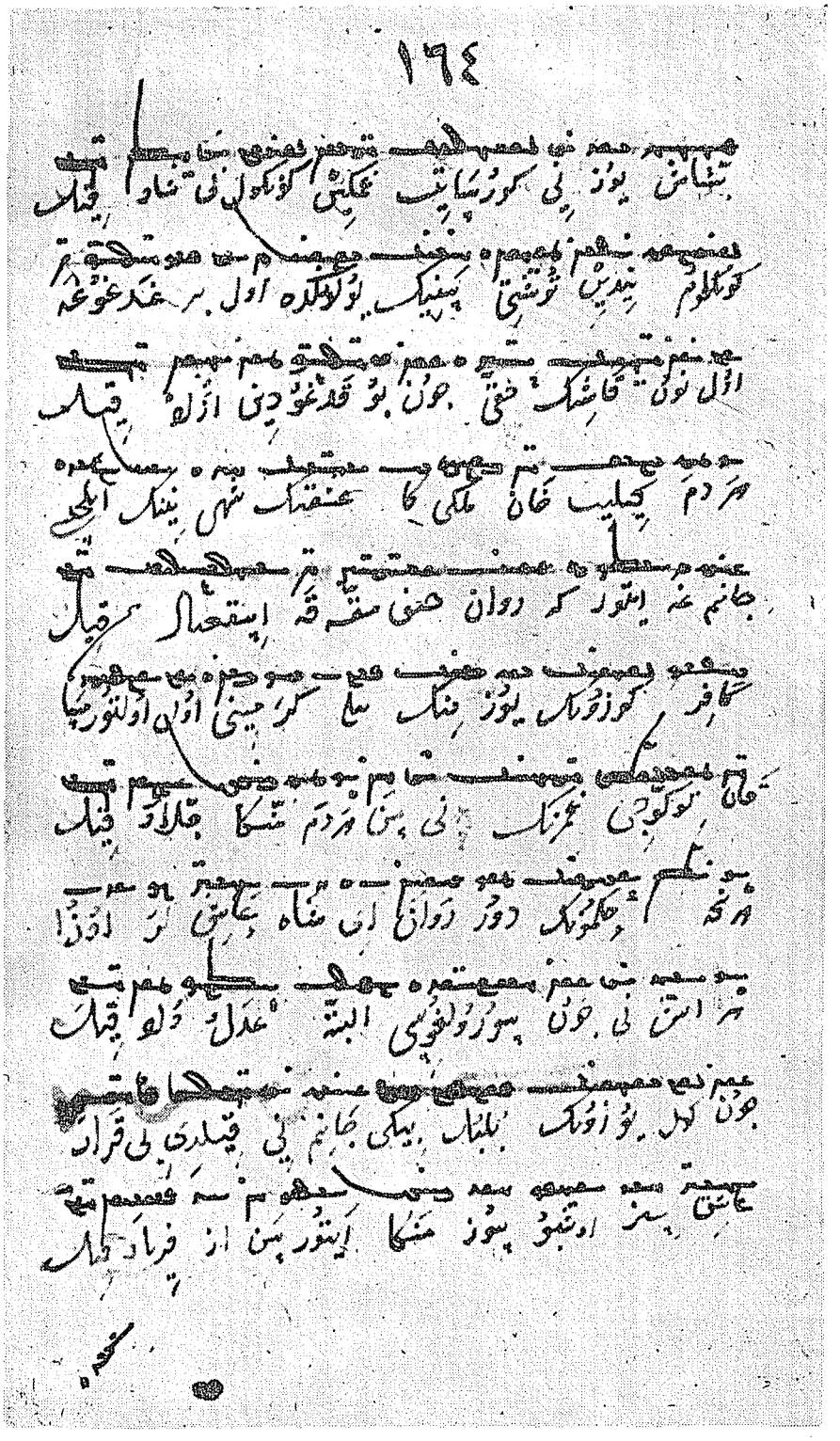
VI.

1.

2.

3.

2.

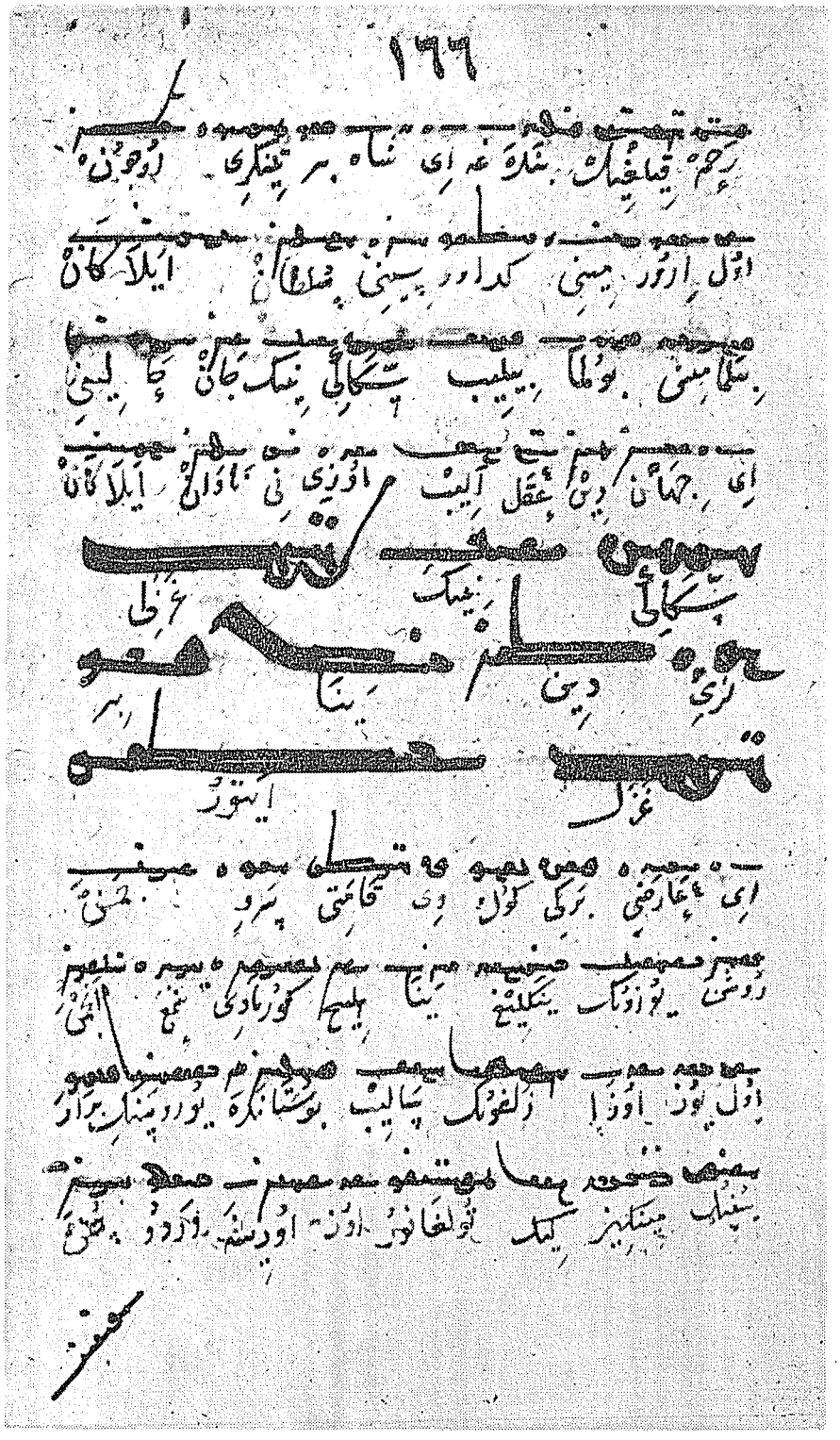
3.

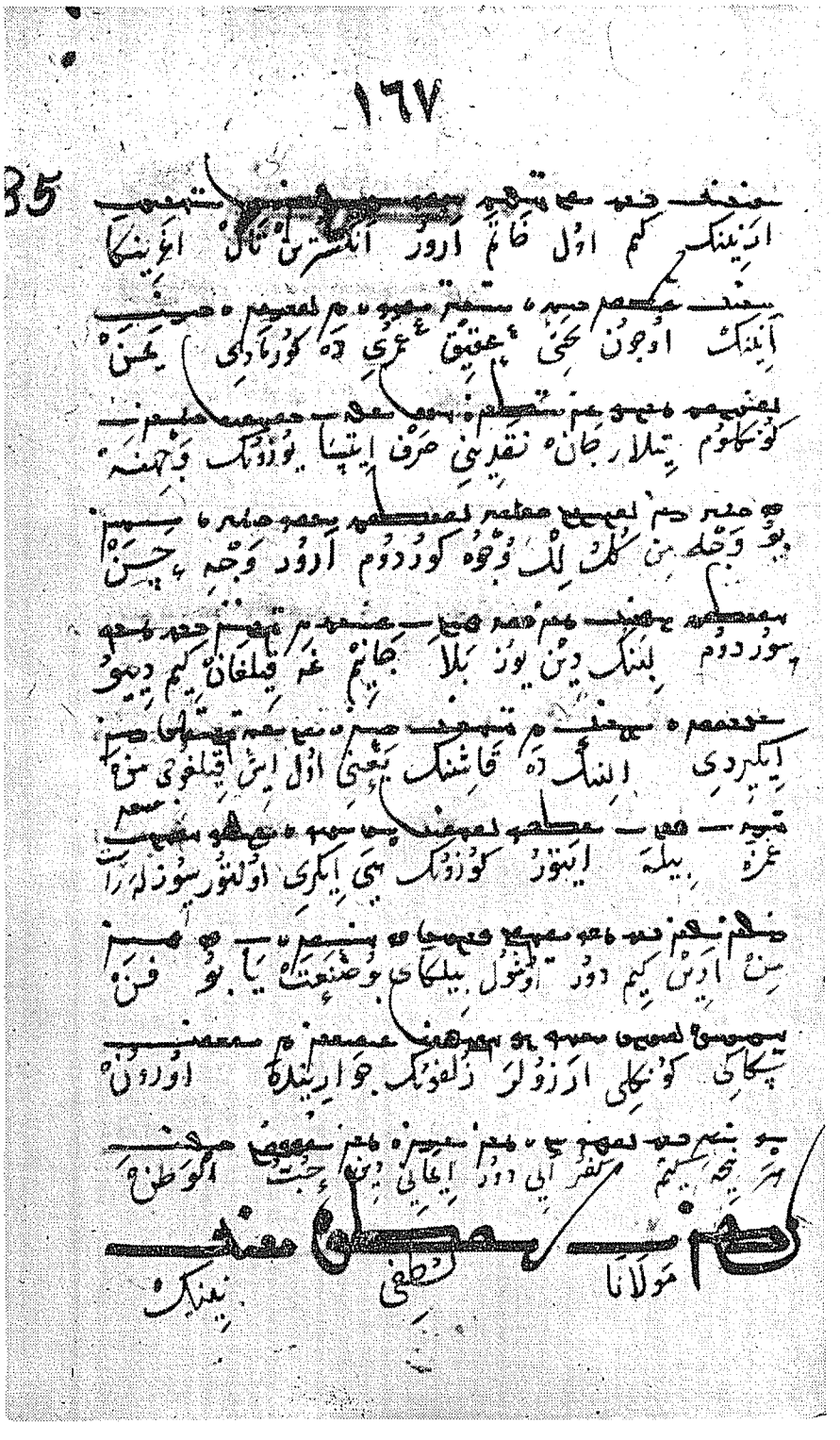
4.

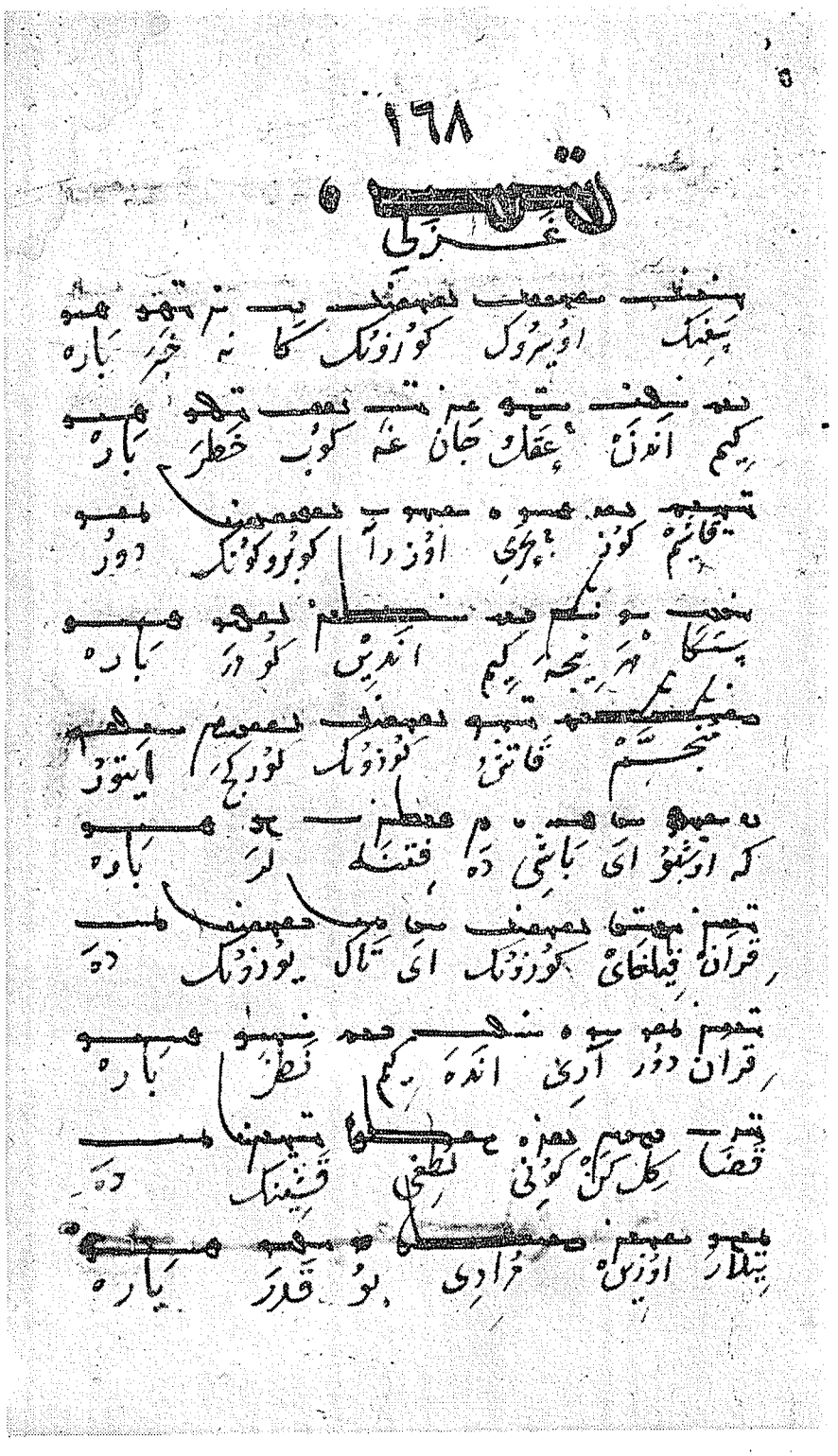
5.

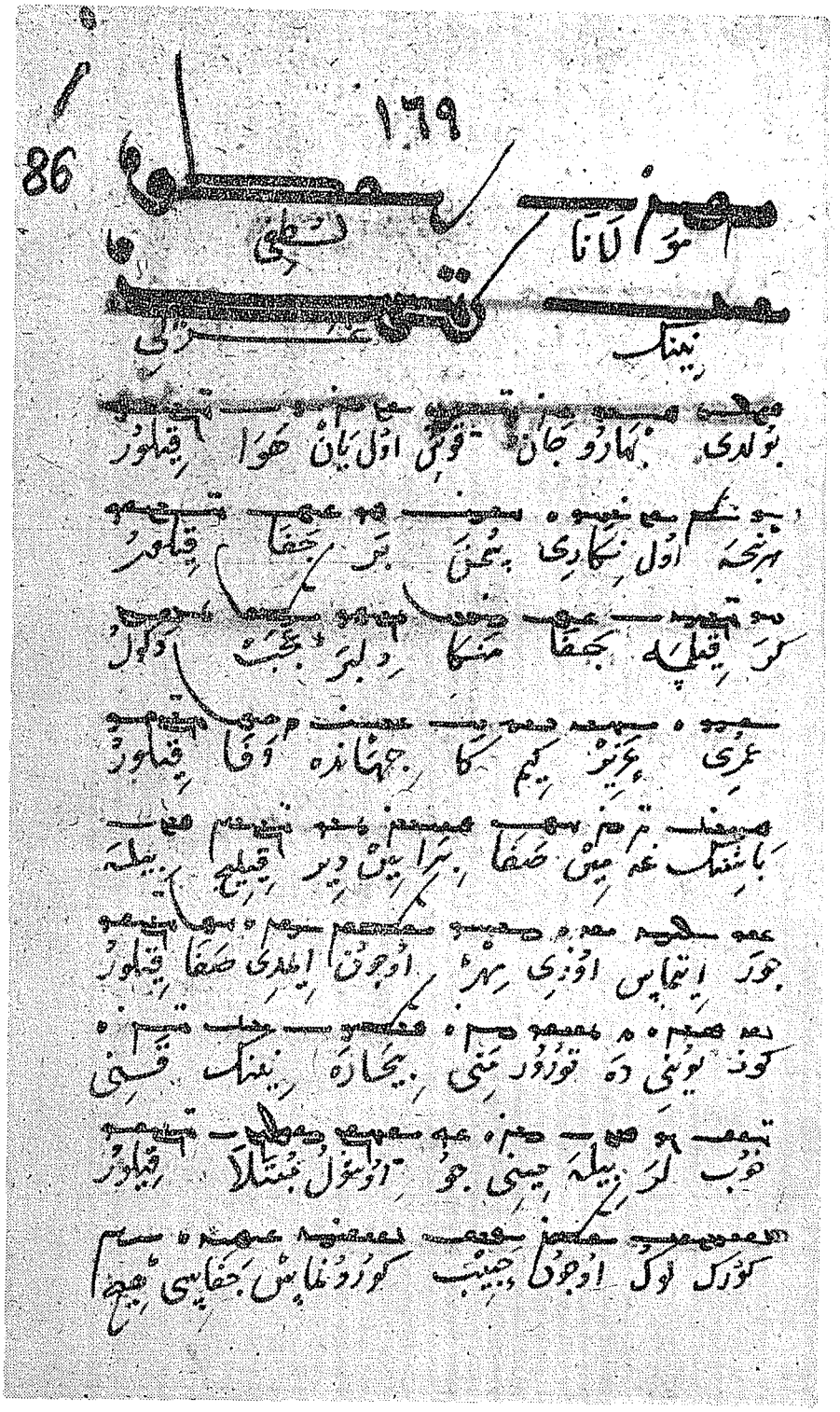
6.

١٦٨
84
7.
VIII.
1.
2.
3.
4.

١٦٦
IX.
غزل

١٦٧
3.
4.
5.
6.
7.
X.

١٦٨
غزلي
1.
2.
3.
4.
5.

XI.

1.

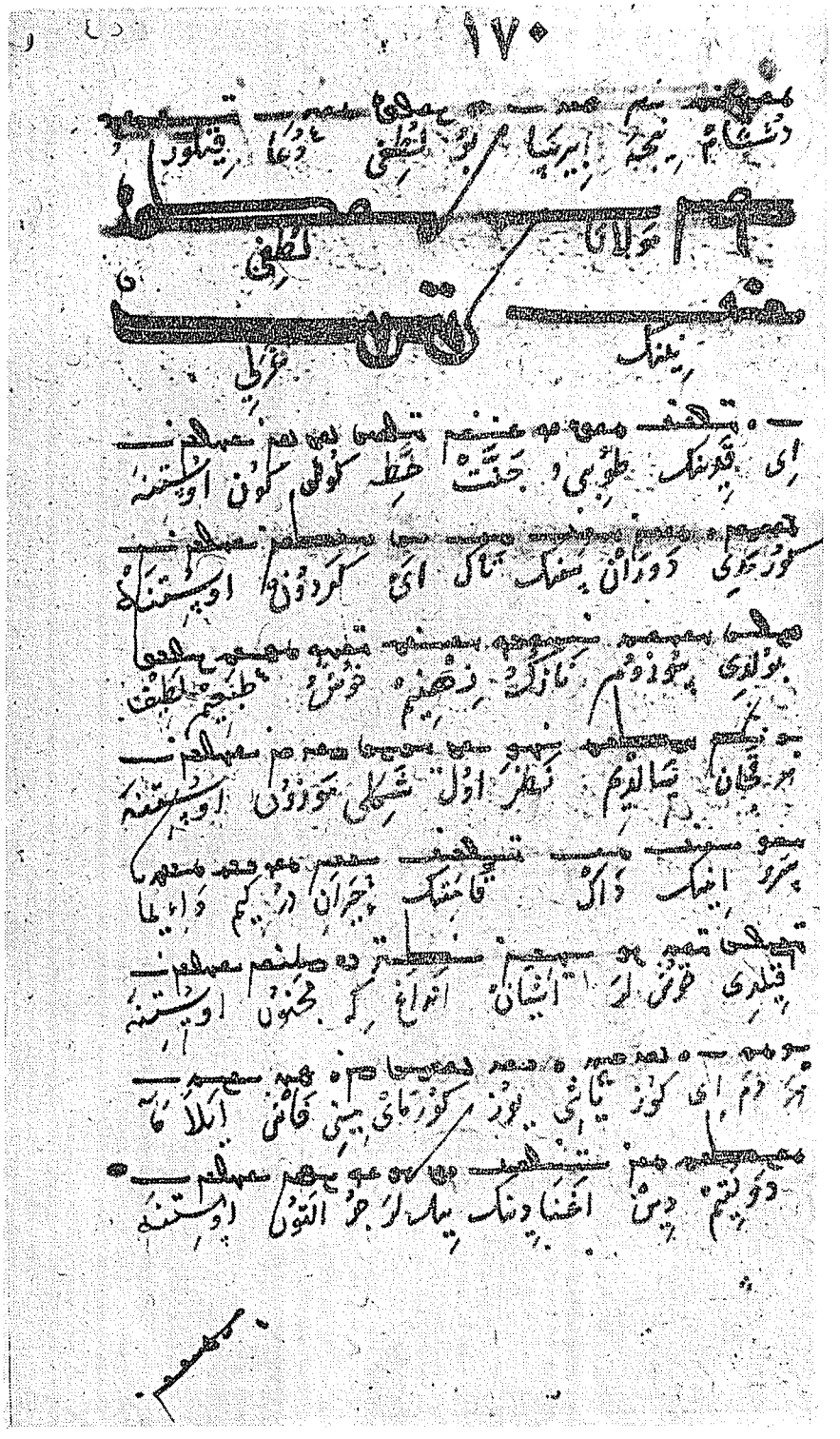
2.

3.

4.

5.

XII.

5.

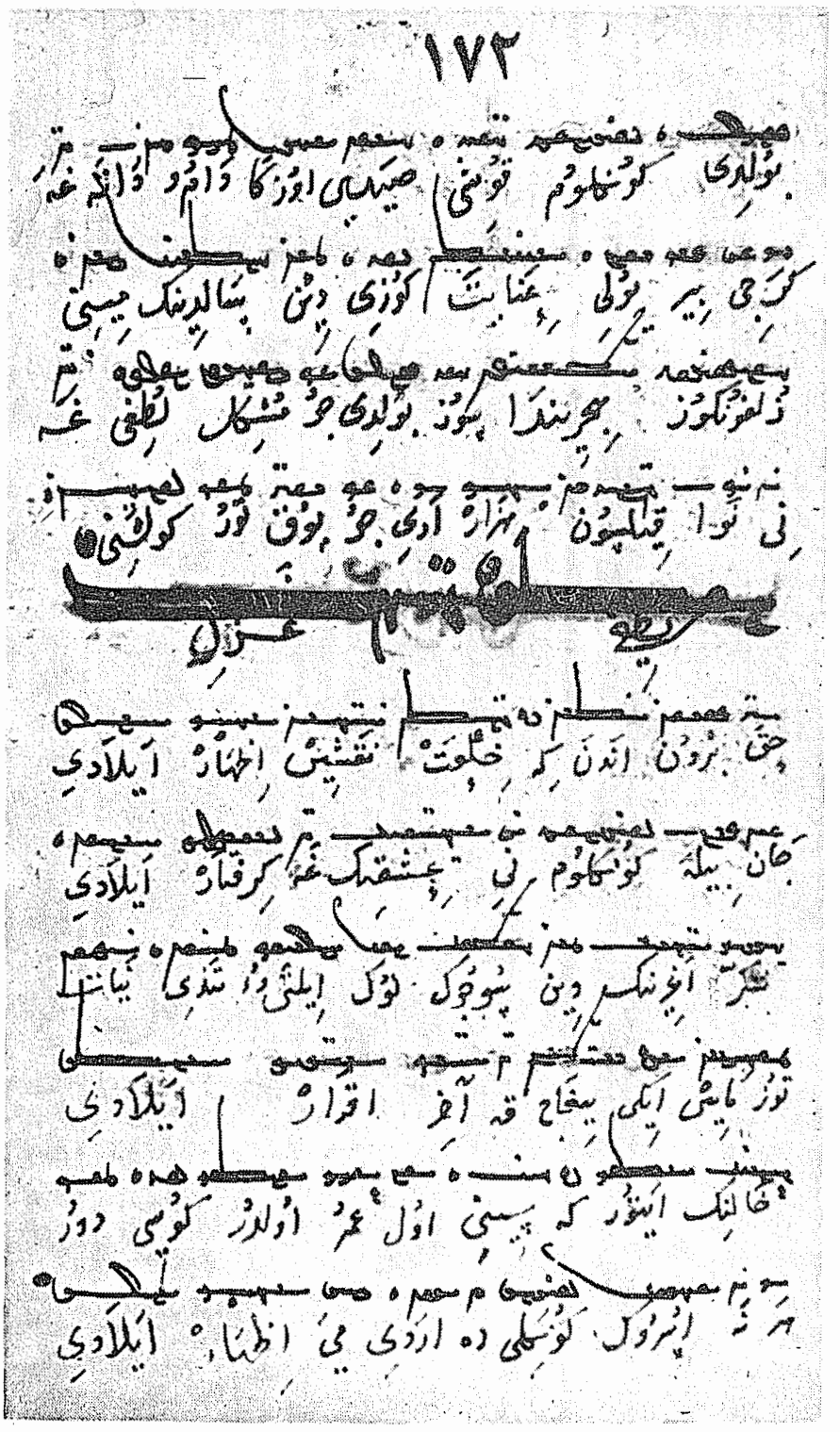
6.

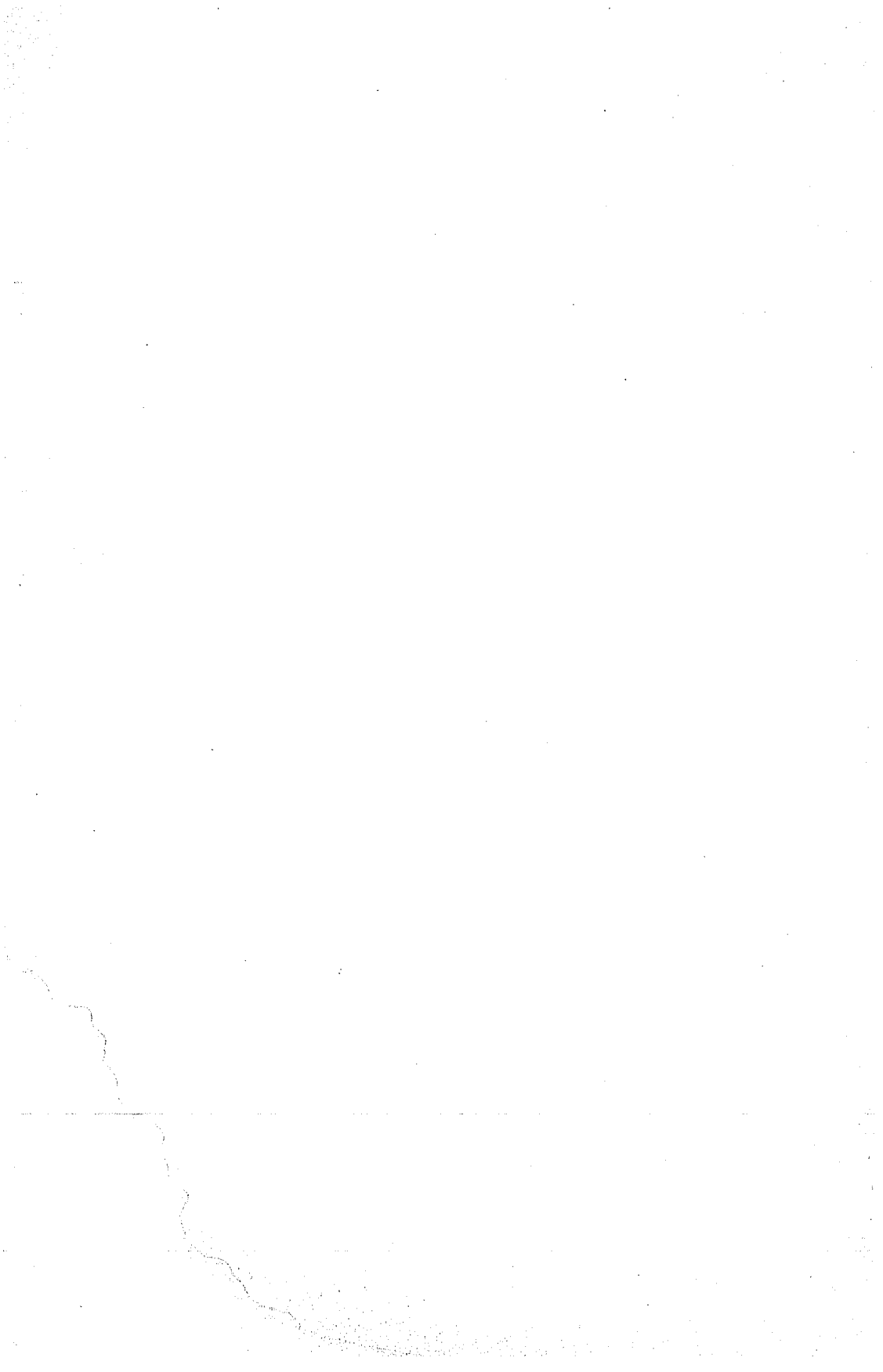
XIII.

1.

2.

3.

۱۷۳
4.
5.
XIV.
غزل
1.
2.
3.

166 (4a) 5 Raḥm ḳılġıl bendeġ-a e-y ṣ-a bir teñgr-i *u*çün
Raḥm ḳılġıl bendeġā iy ṣāh bir tiñgri üçün
Ol *e*rür men-i getav*u* sen-i suldan *e*ylegen
Ol irür mini gedā vü sini sulṭān eylegen

6 Bilmemiṣ bolm-a bilip Sek[ḳ]aki-niñg can ḥal-i-ni
Bilmemiṣ bolma bilip Sekkākī-niñg cān ḥālini
E-y cihan-tın 'aḳl alıp *oz*-i-ni nadan *e*ylegen
İy cihān-dın 'aḳl alıp özi-ni nādān eylegen

IX. Sekkaki-niñg ġasel-ler-i-tin yan-a bir ġasel aytur[25]
Sekkākī-niñg ġazel[26]*-leri-din yana bir ġazel aytur*

Recez - - + - / - - + - / - - + - / - - + -

1 E-y 'arız-ı bergi g*ulu* vi ḳameti serv-i çemen
İy 'ārıẓı bergi gül ü viy ḳāmeti serv-i çemen
Ruṣen y*u*süñg yañglıġ yan-a heç k*o*rmet-i ṣem'-i[27] encümen
Rūṣen yüzüñg yañglıġ yana hīç körmedi ṣem' encümen

2 Ol y*u*z *o*z-e *su*lfüñg salıp busdan-ta y*u*rüseñg birer
Ol yüz öze zülfüñg salıp büstānda yürüseñg birer
S*u*nbül meñggiz-lig tolġanur *o*z *o*sin-e verd*u* semen
Sünbül miñgizlig tolġanur öz özine verd ü semen

5 Luṭfīni dīvāne ḳıldıñg imdi bilmes min dime
Ey cihān-dın 'aḳl alıp özi-ni nādān eylegen

25 Sekkâkî'nin bu gazelini aşağıda transkripsiyonu verilen Lutfi'nin gazeli ile karşılaştırınız. (İ. H. Ertaylan, Lutfi Divanı, s. 142-143).

1 Ey 'ārıẓı berg-i gül ü viy ḳāmeti serv-i çemen
Rūṣen siniñg yüzüñg bigin tapmadı her ṣem' encümen

2 Yüz üzre zülfüñgni salıp bustānda yürüseñg birer
Sünbül meñgizlig tolġanur öz özige verd ü semen

26 Sehven «*ġazeli*» şeklinde harekelenmiş!

27 Uygur harfli satırda müstensih tarafından sehven «şem'-i» şeklinde yazılan kelime vezni düzeltmek için «şem'» şeklinde okunmalıdır.

167 (4b) 3 *Erniñg kim ol ḫadem erür engüşderin tek aġsıñga*
Erniñg kim ol ḫātem erür engüşterīn tek aġzıñga
Anıñg uçün yaḫş-ı ʿaḳīḳ ʿomr-i-te kormet-i Yemen
Anıñg üçün yaḫşı ʿaḳīḳ ʿömri-de körmedi Yemen

4 Koñglüm tiler can naḳtin-i sarf idz-e yusüñg vechin-e
Köñglüm tiler cān naḳdini ṣarf itse yüzüñg vechine
Bu vech min kullil-vucuh kordüm erür vech-i ḫasen
Bu vech min külli'l-vücūh kördüm erür vech-i ḫasen

5 Sordum lebiñg-tin yuz bel-a cānım-ġa ḳılġan kim tiyü
Sordum lebiñg-din yüz belā cānım-ġa ḳılġan kim diyü
İgirt-i allıñg-ta ḳaşıñg yaʿni ol iş ḳılġuçı men
İgirdi allıñg-da ḳaşıñg yaʿnī ol iş ḳılġuçı men

6 Ġamz-e bil-e aytur kosüñg hey egri oldur sosl-e rast
Ġamze bile aytur közüñg hey igri oltur sözle rāst
Mendin adın kim-tur uṣol bilgey bu sanʿat y-a bu fen
Min[din] arın[28] kim-dür uṣol bilgey bu ṣanʿat yā bu fen

7 Sekkaki koñgli arsu-lar sulfüñg civarın-ta orun
Sekkākī köñgli ārzūlar zülfüñg civārında orun
Her neçe kim kufr el-i-tin iman-ı-tın ḫubbül-vadan
Her niçe kim küfr eli-dür īmān-ı-dın ḫubbü'l-vaṭan

3 La'liñg kim ol ḫātem durur engüşterī tik aġzıñga
Anıñg kibi yaḫşı ʿaḳīḳ ʿömrinde körmedi Yemen

4 Köñglüm tiler cān naḳdini sarf itse yüzüñg vechine
Bu vech min külli'l-vücūh kördüm irür vech-i ḫasen

5 Sordum lebiñg-din yüz belā cānımġa salġan kim tiyü
Sigirdi alnıñgda ḳaşıñg yaʿnī ol iş ḳılġuçı men

6 Ġamze bile aytur közüñg hey igri oltur söyle rāst
Mindin ögün kim-dür kim ol bilgey bu ṣanʿat yā bu fen

7 Bu Luṭfī köñgli ārzūlar zülfüñg civārında orun
Her niçe ol küfr ili-dür īmāndın ol ḫubbü'l-vaṭan

28 Müstensih tarafından sehven «Mindin adın» yerine «Min arın» yazılmıştır.

X. Mevlan-a Lutfi-niñg ġaseli[29]
Mevlānā Luṭfī-niñg ġazeli

Hezec + - - - / + - - - / + - -

1 Seniñg osrük kosüñg-ge ne ḫaber bar
Seniñg ösrük közüñg-ge ne ḫaber bar
Kim andın 'aḳlu can-ġa kop ḫadar bar
Kim andın 'aḳl u cān-ġa köp ḫaṭar bar

2 Ḳaşım koz baḫr-ı osr-e koprüküñg-tür
Ḳaşım köz baḫrı özre köprügüñg-dür
Señgge her neçe kim andın koder bar
Sañga her niçe kim andın köder bar

3 Muneccim ḳaşu kosüñg korgeç aydur
Müneccim ḳaş u közüñg körgeç aytur
Ki uṣbu ay baş-ı-ta fitn-e-ler bar
Ki uṣbu ay başı-da fitne-ler bar

4 Ḳıran ḳılġay kosüñg ay tek yusüñg-te
Ḳıran ḳılġay közüñg ay tek yüzüñg-de
Ḳıran-tur ar-ı anda kim nasar bar
Ḳıran-dur arı anda kim naẓar bar

5 Ḳaz-a kelgen kun-i Lutf-i ḳaşıñg-ta
Ḳażā kilgen küni Luṭfī ḳaşıñg-da
Tiler özin muradı bu ḳadar bar
Tiler özin murādı bu kadar bar[30]

29 Lutfi'nin bu gazelinin Uygur harfleriyle yazılmış bir nüshası, hâlen British Museum Or. 8193'de kayıtlı bulunan ve 1431/1432 yılında Yezd şehrinde Mansur Baḫşı tarafından istinsah edilen mecmuanın 172[b] ile 182[a] sahifelerinde bulunmaktadır.

30 Metinde müstensih tarafından sehven يار olarak yazılmıştır.

XI. 169 (5b) Mevlan-a Lutfi-niñg ġasel-i
Mevlānā Luṭfī-niñg ġazeli

Muzâri - - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Boldı baharu can ḳuş-ı ol yan hav-a ḳılur
Boldı bahār u cān ḳuşı ol yan havā ḳılur
Her niçe ol nigar-i sumen-ber cefa ḳılur
Her niçe ol nigārī sümen-ber cefā ḳılur

2 Ger ḳılmaz-a cefa meñgge tilber ʿaceb tegül
Ger ḳılmasa cefā mañga dilber ʿaceb degül
Omr-i ʿasiz kim-ge cihan-ta vefa ḳılur
ʿÖmri ʿazīz kim-ge cihān-da vefā ḳılur

3 Başıñg-ġa men safa bereyin tir ḳılıç bil-e
Başıñg-ġa min ṣafā bireyin dir ḳılıç bile
Cevr edmez oz-i mihr uçün imt-i safa ḳılur
Cevr itmes özi mihr üçün imdi ṣafā ḳılur

4 Koz boyn-ı-ta turur men-i biçar-e-niñg ḳan-ı
Köz boynı-da turur meni biçare-niñg ḳanı
Ḫub-lar bil-e mini çu uṣol mubdel-a ḳılur
Ḫūb-lar bile mini çü uṣol mübtelā ḳılur

5 Korklük uçün ḥabib korünmez cefaz-ı heç
Körk-lük üçün ḥabīb körünmes cefāsı hīç

170 (6a) Tuṣnam neçe berz-e bu Ludfi tu'-a ḳılur
Düṣnām niçe birse bu Luṭfī du'ā ḳılur

XII. Mevlan-a Lutf-i-niñg ġasel-i
Mevlānā Luṭfī-niñg ġazeli

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 E-y ḳadıñg tubı v*u* cennet ḫadtı g*u*lgun *u*sdin-e
İy ḳadıñg ṭūbī vü cennet ḫaṭṭ-ı gül-gün üstine
Kormet-i tevran seniñg tek ay gertun *u*sdin-e
Körmedi devrān seniñg tek ay gerdūn üstine

2 Boldı sosüm nas*u*kŭ sihnim ḫoşu tab'ım ladif
Boldı sözüm nāzük ü zihnim ḫoş u ṭab'ım laṭīf
Her neçe saltım nasar ol şekli meyz-un *u*sdin-e
Her ḳaçan saldım naẓar ol şekli meyzūn üstine

3 Serv anıñg tek ḳamediñg ḫayran[ı]-tur kim tayım-a
Serv anıñg dek ḳāmetiñg ḫayrānı-dur kim dā'imā
Ḳıldı ḳuş-lar aşiyan andaġ ki Mecnun *u*sdin-e
Ḳıldı ḳuş-lar āşiyān andaġ ki Mecnūn üstine

4 Her tem e-y koz yaş-ı y*u*z kormey men-i faş *e*ylem-e
Her dem iy köz yaşı yüz körmey mini fāş eyleme
Tevletim-tin aġnadıñg yıl-lar ç*u* aldun *u*sdin-e
Devletim-din aġnadıñg yıl-lar çü altun üstine

171 (6b) 'Aferin ḳaşıñg ġamında ḫal tek koz merdüm-i
'Āferīn ḳaşıñg ġamında ḫāl tek köz merdümi
Mu*ş*ki ter-tin noḳtayı s*u*lsi turur nun *u*sdin-e
Müşki ter-din noḳta-i şülşī turur nūn üstine

6 Ger vadan Lutfi kosinde ḳılmadıñg yoḳ-tur 'aceb
Ger vaṭan Luṭfī közinde ḳılmadıñg yoḳ-tur 'aceb
İv ḳoparmaḳ-lıḳ *e*rür *t*uşvar Ceyhun *u*sdin-e
İv ḳoparmaġ-lıḳ erür düşvār Ceyhūn üstine

XIII. Lutfi ġasel-i

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 E-y cemalu ḫusn u ḫulḳu ṣiv-e-lèr birl-e ġan-i
İy cemāl ü ḫüsn ü ḫulḳ u ṣīveler birle ġanī
Ḳıl anıñg uçün kerem kim bay yaradmış ḫaḳ sen-i
Ḳıl anuñg üçün kerem kim bay yarat-mış ḫaḳ sini

2 La'liñggiz fikr-i taḳiḳinde mañga e-y baġr-ı taş
La'liñgiz fikri daḳīḳinde mañga iy baġrı taş
Bir tegirmen-tur ki ḳan birl-e yorüdmiş-ler anı
Bir tegirmen-dür ki ḳan birle yörütmiş-ler anı

3 Koñglümiz yoḳ bold-ı vu aġsıñg-ta-tur bir bet guman
Köñglümiz yoḳ boldı vü aġzıñg-da-dur bir bed-gümān
Ni uçün penhan erür evvel yaṣur-may-tur an-ı
Ni üçün penhān erür evvel yaṣurmay-dur anı

172 (7ª) 4 Bold-ı koñglüm ḳuṣ-ı sayt[ı] osge tamu tan-e-ġa
Boldı köñglüm ḳuṣı ṣaydı özge dām u dāne-ġa
Ger-çi bir yol-ı inayet koz-i-tin saldıñg mini
Gerçi[31] *bir yolī 'ināyet közi-din saldıñg mini*

5 Sulfüñgüz hecrinde soz boldı çu muṣkül Ludfi-ġa
Zülfüñgüz hecrinde söz boldı çü müṣkil Luṭfī-ġa
Ni nev-a ḳılz-un hesar arı çu yoḳ-tur gulṣeni
Ni nevā ḳılsun hezār arı çü yoḳ-tur gülṣeni

XIV. Lutfi gasel-i
Luṭfī ġazeli

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

31 «*Gerçi*» kelimesi كرچه yerine كرچى şeklinde yazılı !

1 Ḥaḳ burun antın ki ḫil'at naḳşın ishar eyledi
Ḥaḳ burun andan ki ḫil'at naḳşın iẓhār eyledi
Can bil-e koñglüm-ni 'ışḳınğ-ġa girifdar eylet-i
Cān bile köñglüm-ni 'ışḳınğ-ġa giriftār eyledi

2 Şekker aġsınğ-tın suçüg-lük aldıvu tent-i nebat
Şekker aġzınğ-dın süçüg-lük ilti vü tendi nebāt
Tusmeyin iki yıġaç-ḳa aḫır iḳrar eylet-i
Tüzmeyin iki yıġaç-ḳa āḫır iḳrār eyledi

3 Ḫalinğ aytur ki sen-i ol 'omr oltür-güz-i-tür
Ḫālinğ aytur ki sini ol 'ömr öldürgüsi-dür
Her ne osrük koñgli-te erti mey ishar eyledi
Her ne ösrük köñgli-de erdi mey iẓhār eyledi

173 (7b) 4 Ol min-i ko[y]tür-güçi kosüñg oz-e sulfüñg uçün
Ol mini köydürgüçi közüñg öze zülfüñg üçün
Ger Ḫalil ermez netin ḫaḳ ot-nı busdan eylet-i
Ger Ḫalīl ermes nidin ḫaḳ ot-nı bōstān eyledi

5 Ger felek-niñg ḳast-ı yoḳ-tur can-ı-mız-ġa ne uçün
Ger felek-niñg ḳaṣd[ı] yoḳ-tur cānı-mızġa ne üçün
Furḳadiñg tağ-ı bil-e bağrım-nı efgar eylet-i
Furḳatiñg dāğı bile bağrım-nı efgār eyledi

6 Na-tuvan kosüñg meger hem-tert isder ki mini
Nā tüvān közüñg meger hem-derd ister ki mini
Hecr[e][32] il-e bir turfadu'l-'ayn içr-e bimar eylet-i
Hecr ile bir turfatü'l-'ayn içre bīmār eyledi

7 Bu koñgül-niñg başın-a tofraḳ kim her yan barıp
Bu köñgül-niñg başına tofraḳ kim her yan barıp
Ludfi-ni barça 'asiz-ler koz-i-te ḫor eyleti
Luṭfī-ni barça 'azīz-ler közide ḫᵛār eyledi

32 Uygur harfli metinde fazla olarak - e - yazılı!

XV. Lutfi ġasel-i
Luṭfī ġazeli

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 *Öltürür hicrān mini ol rāḥat-ı cāndın yıraḳ*
Tüşmesün gül mevsimi hīç kimse cānāndın yıraḳ

174 (8a) 2 Yaz fasl-ı kim erür ʻıyş u tarab-nıñg meṿ-simi
Yaz faṣlı kim erür ʻıyş u ṭarab-nıñg mevsimi
Salt-ı bulbül tek min-i gerdun gulisdan-tın yıraḳ
Saldı bülbül tek mini gerdūn gülistāndın yıraḳ

3 Lal-e tek baġrım-ta taġ ermiş ʻaceb kim ḳalmışam
Lāle tek baġrım-da dāġ irmiş ʻaceb kim ḳalmışam
Bir semen-ber yuz-i gül serv-i ḫıraman-tın yıraḳ
Bir sümen-ber yüzi gül servi ḫırāmāndın yıraḳ

4 E-y koñgül ḫasret-te can bergil taḳ-ı vasl isdem-e
İy köñgül ḫasret-te cān birgil dağı vaṣl isteme
Kim irür mihru vefa ol ṣah-ı ḫuban-tın yıraḳ
Kim irür mihr ü vefā ol ṣāh-ı ḫūbāndın yıraḳ

5 Korki-niñg bağında yıġmış mehveşim gul ḫırmeni
Körk[i]-niñg bāġında yıġmış mehveşim gül ḫırmeni
Bir nefes ol vech il-e irmiş men efġan-tın yıraḳ
Bir nefes ol vech ile irmiş men efġāndın yıraḳ

6 Ludfi sulf u yuz-i-tin ḫayret maḳam-ı-ta tuşüp
Luṭfī zülf ü yüzi-din ḫayret maḳamı-da tüşüp
Bir ʻaceb ʻalem-te ḳalmış kufr u iman-tın yıraḳ
Bir ʻaceb ʻālem-de ḳalmış küfr ü īmāndın yıraḳ